

6-7 / 1990

EESTIROOTSLASTE
KULTUURI
SELTS

SAMFUNDET FÖR
ESTLANDSSVENSK
KULTUR

Georg Stiernhielm

1598 - 1672

*Püüda oma rahva jaoks parimat
ja seista oma kaasmaalaste heaolu eest*

*Söka sitt folks bästa
och tala till alla sina landsmäns välfärd*

GEORG STIERNHIELMI MÄLESTUSKIVI VASULAS

Juba kadunud prof. Paul Ariste algatas Vasulas elanud rootsi kirjanduse ja teaduse suurkuju Georg Stiernhielmi mälestuse jäädvustamise mõtte. Ja kuigi Paul Ariste oma eluajal seda näha ei saanud, ei läinud mõte kaotsi, vaid püsis entusiastide Ilmari Karro ja Tiiu Speegi hinges. Nende püüded kandis vilja ja 10. oktoobril k.a. avati Vasulas Georg Stiernhielmi mälestuskivi.

Mälestuspäev algas Sootaga sovhoosi klubis, kuhu oli välja pandud väike näitus Stiernhielmi elukäiku illustreerivatest piltidest ja suurmehe ilmunud teostest. Siis kuulati ettekandeid.

Meie seltsi auliige prof. Helmut Piirimäe maalil silme ette pildi 17. sajandi oludest Eestimaal ja Liivimaal, kus Rootsi valitsemise ajal viidi kohtukorraldus ja hariduselu euroopalikult eesrindlikule tasemele.

Rootsist Tartu Ülikooli rootsi keele lektoriks saanud Halliki Mälk kõneles hingestatult Stiernhielmist kui rootsi keele päästjast ja rootsi luule rajajast.

Heino Eelsalu rääkis aga Stiernhielmist kui oma ajast ees olnud kosmoloogist ja metrooloogist, kes oli vaba Skandinaavia ülikoole kammitsenud vanameelsusest. Pärast neid ettekandeid oli selge, miks Georg Stiernhielm 1669.a. Briti Kuning likku Akadeemiasse valiti, mis tol ajal oli võrdne praeguse Nobeli preemia saamisega.

Georg Stiernhielmi poja-poja-poja-poja-poja-poja-tütar Corry Colliander Soomest kõneles perekonna saatusest. Pr. Colliander ja ta Kreekast saanud õde pr. Monika Papanikolau olid väga liigutatud sellisest tähelepanust oma esivanemale.

Pärast väikest kohvipausi sõideti bussiga Vasulasse mälestuskivi avama. Tartu Noortekoor laulis Eesti ja Rootsi hümnid ning seejärel võtsid Miss Livonia Ingrid Nigola ja Ilmari Karro mälestuskivilt katte. Kunstnik Ado Kochi ajastu vaimu tabaval toredal baroksel portreebareljeefil on sõnad:

LUULETAJA JA ÕPETLANE - DIKTARE OCH LÄRD

GEORG STIERNHIELM

(1598 - 1672)

VASULA MÕISA OMANIK - GODSÄGARE I VASULA

1636 - 1672

Mälestuskivi õnnistas Äksi ja Peetri pastor Kalle Mesila. Üllatuseks korraldajatele ütles kivi juures ilusaid sõnu ka endise Vasula Kodumajanduskooli õpetaja Ksenia Nuust.

Loodame, et Eestimaale nii palju tähendanud suurmehe Georg Stiernhielmi mälestuskivi juurde leiavad tee kõik Eestimaal kultuuriloo huvilised ja ka kõik Eestit külastavad rootslased.

GEORG STIERNHIELMS MINNESSTEN I VASULA

Den bärtgångne prof. Paul Ariste kom med idén att föreviga minnet av den svenske stormannen i Vasula. Trots att Paul Ariste under sin levnadstid inte själv fick se resultatet, föll idén inte i glömska utan förverkligades genom entusiasterna Ilmari Karro och Tiiu Speek. Deras ansträngningar bar frukt och den 10 oktober invarande år invigdes Georg Stiernhielms minnessten i Vasula.

Minnesdagen inleddes i Sootaga sovchos kulturhus, där en utställning om Stiernhielms livsväg visades illustrerad med bilder och hans publicerade verk. Därefter hölls föredrag.

Hedersmedlemmen i vårt Samfund, prof. Helmut Piirimäe målade upp en bild av förhållandena i Estland och Livland på 1600-talet, och berättade att man under det svenska styret fört domstols- och utbildningsväsendet till en förmälig europeisk nivå.

Halliki Mälk, gästande lektor i svenska vid Tartu universitetet talade självfullt om Stiernhielms insatser som språkförnyare och grundare av svensk diktarkonst.

Heino Eelsalu uppmärksammade att Stiernhielm varit en framstående kosmolog och metrolog, betydligt före sin tid jämfört med de skandinaviska universiteterna vilka på den tiden var fjättrade vid en föråldrad världsbild. Efter dessa föredrag var det uppenbart varför Stiernhielm 1669 valdes in i den Brittiska kungliga akademien, jämförbart med att idag erhålla Nobelpriset.

Georg Stiernhielms son-son-son-son-son-dotter Corry Colliander från Finland talade om familjens öde och tillsammans med sin syster Monika Papanikolau som kommit från Grekland, var de mycket rödda över den uppmärksamhet som riktades deras förfader.

Efter en liten kaffepaus åkte man i buss till Vasula för att där inviga minnesstenen. Tartus ungdomskör sjöng den estniska och den svenska nationalsången, därefter avtäckte Miss Livonia Ingrid Nigola och Ilmari Karro minnesstenen. På Ado Kochs fina, för barocktiden träffande reliefporträtt finns orden:

Kalle Mesila, präst i Äksi och Peetri församlingar välsignade minnesstenen. Som en överraskning för arrangörerna tog Ksenia Nuust, lärare vid f.d. Vasula hushållsskola till orda och sade ett par för stunden väl valda ord.

Stiernhielm som ju varit så betydelsefull för Estland, får förhoppningsvis många besökare vid sin minnessten, både av de svenskar som besöker Estland och av alla kulturhistorieintresserade estländare.

Foto: Rein Treier

- Corry Colliander, kunstnik Ado Koch, Monika Papanikolau ja Tiiu Speek mälestuskivi juures
- *Corry Colliander, konstnären Ado Koch, Monika Papanikolau och Tiiu Speek vid minnesstenen*

Eestirootslaste Kultuuri Selts väljendab siinkohal sügavaimat lugupidamist ja tänu kõigile, kes rootsi suurmehe Georg Stiernhielmi mälestust on aidanud hoida ja tutvustada. Eriti tahame esile tõsta ja nimeliselt tänada järgmisi asjaosalisi:

Tiiu Speek ja Ilmari Karro - nemad on kogu selle ürituse algatajad. Tiiu Speek on koostanud ka siin trükitud Georg Stiernhielmi elukäigu ja tähtsamate teoste loetelu.

Ado Koch - tema on Georg Stiernhielmi mälestuskivi ja bareljeefi autor.

Raul Edela - tema kujundas mälestuskivi ümbruse.

Corry Colliander ja Monika Papanikolau - Georg Stiernhielmi otsesed järglased, kes oma osalemisega meie üritust austasid.

Peale selle tahame tänada **Vasula** rahvast ja **Sootaga** sovhoosi eesotsas direktor **Olev Põldmäega**, kes mälestuskivi rajamist ja mälestuspäe . a korraldamist nõu ja rahaga toetasid ning **Tartu Ülikooli** rahvast, kes Stiernhielmi vaimupärandit on aidanud avada ja mälestuspäeva korraldada.

Samfundet för Estlandssvensk Kultur uttrycker härmed sitt tack till samtliga som hjälpt till att introducera den svenske stormannen Georg Stiernhielm samt ordna denna minnesdag. Vi vill speciellt nämna och tacka följande personer:

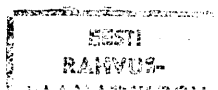
Tiiu Speek och Ilmari Karro - initiativtagarna till minnesdagen. Tiiu Speek har dessutom samlat material och skrivit Stiernhielms livsväg och förteckningen över hans viktigaste verk.

Ado Koch - konstnär, formgivare av minnesstenen och relief.

Raul Edela - utformade minnesstenens omgivning.

Corry Colliander och Monika Papanikolau - släktingar till Georg Stiernhielm i rakt nedstigande led vilka genom sin närvaro hedrat våra festligheter.

Utöver detta, vill vi speciellt tacka invånarna i **Vasula** och **Sootaga** sovchos med direktören **Olev Põldmäe** i spetsen, som bistått med råd och finansiella medel vilket möjliggjort uppförandet av minnesstenen. Sist men inte minst, vill vi tacka **de forskare vid Tartu universitet** som återupplivat Stiernhielms intellektuella arv och hjälpt till med ordnandet av minnesdagen.

GEORG STIERNHIELMI ELUKÄIK ⁽¹⁾

1598 7.augustil sündis Göran (Georg) Lilia ⁽²⁾ Dalarnas Wika kihelkonnas. Isa Olof Marquardsson pärines vanast ja tuntud suguvõsast, tema kauged esivanemad olid kuulunud aadliseisusesse. Ema Karin oli Knivast pärit kae-vuri Matts Hanssoni tütar. Peale Georgi oli peres veel poeg ja tütar. Pojad said vaatamata pere kehvalele oludele hea hariduse, mis võimaldas neil hiljem riigiteenistusse astuda. Georgi vend Johannes oli hiljem Tartus leitnant. Andmeid S-i lapsepõlve ja noorus-aja kohta on napilt. Ühest tema 1666.a. pärit kirjast selgub, et nii vend kui õde olid kirja kirjutamise ajaks surnud. Õest jäi järele tütar Margareta.

? Öppis Västeråsi gümnaasiumis.

(1615) 1616 -
vaheaegadega kuni
1626.a. sügis

S. oli Greifswaldi ülikooli üliõpilane ja tegi õppereise ka teistesse Euroopa ülikoolidesse. Tema hilisema õpilase Samuel Kolumbuse andmetel õppis S. Wittenbergi ja Helmstadi ülikoolis, B.Swartlingi andmetel veel Strassbourgi ja Leideni ülikoolis. Viimasel oli S-i vaimsele arenemisele väga suur tähtsus, sest Leideni ülikool oli 17. saj. Euroopas juhtiv ülikool ja teaduskeskus. S. õppis mate-maatikat, loogikat, filosoofiat, astronoomiat, retoorikat, kreeka ja ladina keelt.

1623 talv -
1624 kevad

S. oli Västeråsi toomkapiitli juures piiskop Rudbecki teenistuses koolide ülevaatajana (käsil oli just piiskop Rudbecki poolt juhitud koolide reformeerimine). Piiskop määras talle kaheaastase stipendiumi ülikooliõpin-gute jätkamiseks Greifswaldis.

1624

Valmis S-i esimene teadaolev luuletus, kirju-tatud ülikoolikaaslase Johannes Achatiuse väitekirja "De Metaphysicae natura et constitutione" lõppu.

1624 sügis -
1626 sügis

Tagasi Greifswaldi ülikoolis, kus õppides tegi arvatavasti reisi Prantsusmaale. Jätkas õpinguid keeleteaduse, ajaloo, õigusteaduse ja poliitika alal.

GEORG STIERNHIELMS LIVSVÄG ⁽¹⁾

7 augusti 1598

Göran (Georg) Lilia ⁽²⁾ föddes i Dalarna, Wika socken. Hans fader Olof Marquardsson kom från en gammal och känd släkt, hans avlägsna förfäder hade tillhört adelstånd. Modern Karin, dotter till gruvman Matts Hansson kom från Kniva. Utom Georg fanns det också en son och en dotter i familjen. Trots fattigdomen i hemmet fick både Georg och hans broder Johannes en bra bildning som gjorde det möjligt för dem att ägna sig åt statstjänst. Georgs bror Johannes var sedermera löjtnant i Tartu. Uppgifter om Georg Stiernhielms barndomstider och ungdomsår är knappa. Ur ett brev från Stiernhielm skrivet 1666 framgår det att både brodern och system redan var döda. System efterlämnade en dotter Margareta.

?

Västerås gymnasiet.

(1615) 1616
- med pauser till
hösten 1626

var G.S. student vid universitetet i Greifswald, han företog studieresor även till andra euro-peiska universitet. Enligt S:s lärjunge Samuel Columbus studerade S. vid Wittenberg och Helmstadt universitet, enligt B.Swartling också vid universiteten i Strassbourg och Leiden. Det sistnämnda har mycket stor betydelse för S:s andliga utveckling eftersom Leiden universitetet på 1600-talet var den främsta vetenskapscentrum i Europa. S. studerade matematik, logik, filosofi, retorik, grekiska och latin.

vintern 1623 -
våren 1624

tjänade han vid Västerås domkapitel hos biskop Rudbeck som en skolinspektör. Biskopen tilldelade honom ett tvåårigt stipen-dium som möjligtgjorde för S. att fortsätta sina studier i Greifswald.

1624

den äldsta av de latinska dikter som finns bevarade av Stiernhielms hand, beledsagdar hans vän Johannes Achatiuses disputation "De Metaphysicae natura et constitutione" och är nedtecknad långst bak i avhand-lingen.

(1) Köik andmed on võetud põhiliselt Birger Swartlingi dissertatsioonist "Georg Stiernhielm: Hans lif och verksamhet", Uppsala, Akademiska Boktryckeriet, 1909 ja Per Wieselgreni raamatust "Georg Stiernhielm", Stockholm, Natur och Kultur, 1948. (T.Speck).

(2) Göran Lilia oli Georg Stiernhielmi nimi enne aadliseisusse tõstmist. (T.Speck).

(1) Alla fakta stammar från Birger Swartlings dissertation "Georg Stiernhielm: Hans lif och verksamhet", Uppsala, Akademiska Boktryckeriet, 1909 och Per Wieselgrens bok "Georg Stiernhielm", Stockholm, Natur och Kultur, 1948. (T.Speck).

(2) Namnet Stiernhielm bär intan han blev adlad. (T.Speck).

- 1626 sügis Tagasi Rootsis, Västeråsis, oli lühikest aega piiskop Rudbecki käsutuses. Töötas lektorina Västeråsi gümnaasiumis ning Johan Skytte asutatud uues aadliõppeasutuses Collegium Illustres, oli samal ajal Johan Skytte poegade õpetaja.
- 1628 mai S. lahkus Collegium Illustrest. Tänu Johan Skytte eestkosteale määras kuningas Gustav II Adolf ta Preisimaal asuva Rootsi armee juurde korrespondentssekretäriks. Selle teenistuse eest sai S. palka 50 riigitaalrit, mis võimaldas tal abielluda.
- 1630 3.jaanuaril abiellus Georg Lilia 26-aastase Cecilia Burega, Gråmunkeholmeni kirikuõpetaja Lars Engelbrektson Bure ja Märtha Eriksdotteri tütrega, kelle mõlemad vanemad surid 1612.a. ja kelle kasvatas üles tema onu, kuulus rootsi kartograaf Anders Bure. Tihe koostöö oli G.S-l oma äiapapa venna Johan Burega (Johannes Thomae Bureus), kelle keeleteadusealased tööd mõjutasid S-i keelefilosoofiliste vaadete kujunemist ja tekitasid temas huvi muinasrootsi keele uurimise vastu. Johan Bure muinasgooti keele sõnaraamat oli paljus S-le eeskujuks tema leksikograafia- ja etimoloogialastest töedes.
- 1630 3.januaril abiellus Georg Lilia sig med den 26-åriga Cecilia Bure, dotter till kyrkoherden i Gråmunkeholmen Lars Engelbrektsson Bure och Märta Eriksdotter. Cecilia blev tidigt föräldrarlös och uppfostrades hos sin farbror, den berömda svenska kartografen Anders Bure. G.S. stod i nära förbindelse med sin hustrus farbror Johan Bure (Johannes Thomae Bureus) vars språkvetenskapliga verk hade inflytande på utvecklingen av S:s språkfilosofiska åsikter och vilka väckte hans intresse för fornsvenskan. Johan Bures fornsvenska lexikon var förebilden för S:s lexikografiska och etymologiska verk.
- 1630 3.januaril jätkus S. teinistust. S. palka 50 riigitaalrit, mis võimaldas tal abielluda.
- 1630 3.januaril jätkus S. teinistust. S. palka 50 riigitaalrit, mis võimaldas tal abielluda.

1630 3.januaril jätkus S. teinistust. S. palka 50 riigitaalrit, mis võimaldas tal abielluda.

1630 3.januaril jätkus S. teinistust. S. palka 50 riigitaalrit, mis võimaldas tal abielluda.

1630 3.januaril jätkus S. teinistust. S. palka 50 riigitaalrit, mis võimaldas tal abielluda.

1630 3.januaril jätkus S. teinistust. S. palka 50 riigitaalrit, mis võimaldas tal abielluda.

1630 3.januaril jätkus S. teinistust. S. palka 50 riigitaalrit, mis võimaldas tal abielluda.

1630 3.januaril jätkus S. teinistust. S. palka 50 riigitaalrit, mis võimaldas tal abielluda.

1630 3.januaril jätkus S. teinistust. S. palka 50 riigitaalrit, mis võimaldas tal abielluda.

1630 3.januaril jätkus S. teinistust. S. palka 50 riigitaalrit, mis võimaldas tal abielluda.

1630 3.januaril jätkus S. teinistust. S. palka 50 riigitaalrit, mis võimaldas tal abielluda.

- Johan Skytte (1577 - 1645). Gustav II Adolphi õpetaja, riiginõunik, Liivimaa, Ingerimaa ja Karjala kindralkuberner, Tartu Ülikooli esimene kantsler. Stiernhielm oli Skyttele perekonna lähedane sõber ja Johan Skytte poegade õpetaja. Foto A.Kasemaa portree-reljeefilt Tartu Ülikooli ajaloo muuseumis.
- Johan Skytte (1577 - 1645). Lärare till Gustav II Adolf, statsråd, Livlands, Ingermanlands och Karelen generalguvernör, den förste kanslern vid Dorpats universitet. Stiernhielm var en närstående vän till familjen Skytte och tillika Johan Skyttes söners lärare. Foto av A.Kasemaa porträtt-relief ur Tartu universitets museums samlingar.

Repro: Einar Tiits

1630 S. järgnes Johan Skyttele, värskle Liivi-, Ingeri- ja Karjalamaa kindralkubernerile TARTUSSE. Seal (ja VASULAS) viibis ta vahe aegade kuni aastani 1642 (esimene ja pikim Eestis viibimise periood).

1630 august Liivimaal uue kohtusüsteemi loomisega seotud probleemidega seoses tegi reisi Saksamaale rootsi armee juures viibiva kuninga Gustav II Adolphi juurde. Sel ajal sai ta kuningalt aadlisesisusesse tõstmise üriku. Kannab siitpeale nime Stiernhielm.

1630 (1631) - 1642 Tartu õuekohtu assessor, Tartumaa (praegune Tartu-, Võru- ja Valgamaa) maakonnakohtunik.

1630 16.oktoobril sündis poeg Johan Marquard ⁽³⁾, vaderiks oli riigikantsler Johan Skytte.

1633 7.novembril sündis teine poeg Gustav, kes suri imikuna.

1634 Liivimaa vaimuliku ülemkonsistoriumi assessor.

1635 Juhtis S. Tartu linna kindlustusalaseid töid.

1635 10.novembril sündis kolmas poeg, kellele taas pandi nimeks Gustav.

1636 september Stiernhielm sai läänistusena Vasula mõisa, mille saamise pärast oli pikemat aega linnaga protsessinud.

1638 23.juulil sündis viimane poeg Georg Otto, kes sai hariduse Tartu ja Leideni ülikoolis.

1630 16 oktober föddes son Johan Marquard ⁽³⁾, rikskansler Johan Skytte stod fadder åt barnet.

1633 7 november föddes den andra sonen Gustav, som avled redan året därpå.

1634 Assessor vid Dorpatska överkonsistoriet.

1635 Ledde S. befästringsarbetet i Dorpat.

1635 10 november föddes den tredje barnet, som också fick namnet Gustav.

1636 september Efter långa processer med staden Dorpat kom Stiernhielm i besittning av Wassula gods som förläning.

1638 23 juli föddes S:s sista sonen Georg Otto, som fick sin bildning vid universiteten i Tartu och Leiden.

1640 30 november S:s äldsta son Johan Marquard inskriven som student vid Tartu universitet (uppgift i matrikelboken).

(3) Andmed Stiernhielmi laste kohta on võetud Birger Swartlingi eelpoolnimetatud dissertatsioonist, kes neid on kontrollinud. "Nordisk Familjebok" kd 18 ja "Svenska Adels Ättavlor" järgi oli Stiernhielmil vaid kaks poega - Johan Marquard ja Georg Otto, mis, nagu Swartling näitab, ei ole õige. (T.Speck).

(3) Alla uppgifter om Stiernhielmns barn är hämtade från Birger Swartlings ovan nämnda dissertation och kontrollerade. Enligt Nordisk Familjebok bd. 18 och Svenska Adels Ättavlor hade S. bara två söner, Georg Otto och Johan Marquard, vilket Swartling visar, är oriktigt. (T.Speck).

- 1640 30.novembril pandi S-i vanem poeg Johan Marquard kirja üliõpilaseks Tartu ülikooli (sissekamne matrikliraamatus).
- 1641 Stiernhielm viibis varrudel kolleeg W.Ulrichi pool. Seal tekkis tal tüli maapealiku Fabian Wrangeli poegadega. Kakluses saadud vigastuste tagajärjel kaotas ta oma parema käe. Tragikoomiline õnnetus osutus tõeliseks pöördpunktiks S-i elus ja tekitas palju segadust S-i käsikirjade autorluse määramise ja dateerimisega, kuna S-i käekiri enne ja pärast õnnetust erinevad teineteisest märgatavalt⁽⁴⁾.
- 1642 sügis -
1645 STOCKHOLMIS. Oli tegev peajaslikult seaduste väljatöötamise komisjonis, võttis osa 1643 ja 1644 a. riigipäeva istungitest, kohtus esimest korda kuninganna Kristinaga.
- 1643 Kuninganna Kristina sünnipäevaks ilmus poeem "Heroisk fägnesång" (Heroiline rõõmulaul), esimene S-i trükitud luuleteos.
- umbes 1643 sündis G.S-i noorim laps, tütar Kristina, kes ristiti Stockholmi lossis. Vaderiteks olid kuninganna Kristina, riigikantsler Axel Oxenstierna ja S-i lähedane sõber Per Brahe.
- 1643, 1645 ilmusid anonüümsetena kaks prantsuse ballettide tõlget: "Thenna tjdzens fantasier" (Kaasaegsed fantaasiad) ja "Heela wärdelns frögd" (Terve ilma rõõm).
- 1644 Stockholmis ilmus S-i matemaatikaalane töö "Archimedes reformatus".
- 1645-1648 BALTIMAIL ja INGERIMAAL. Nagu paljudel riigiteenistuses aadlikel, tuli ka S-l terve elu võidelda rahaliste raskustega, tihti ei saanud ta riigikassast väljateenitud palka-gi kätte ja oli sunnitud rahalise abi saamiseks Axel Oxenstierna poole pöörduma. Oma ühe abipalve peale sai ta maavalduse Porosokis, Ingerimaal, mille nimetas Stiernlundiks.
- 1647 S. alustas heroilist poeemi "HERCULES", mis valmis 1948 (esmatrükk 1658), tegeles mehhaanikaga ja metallide uurimisega.
- 1648 jaanuar Venemaaga piiri reguleerimise komisjonis.

(4) Vt. lisa - Stiernhielmi käekirja näidised enne ja pärast õnnetust. (T.Speck).

- Kuninganna Kristina. Illustratsioon raamatust "L' Europe illustre", 1755.
- Drottning Kristina. Ur boken "L' Europe illustre", 1755.

Repro: Einar Tiits

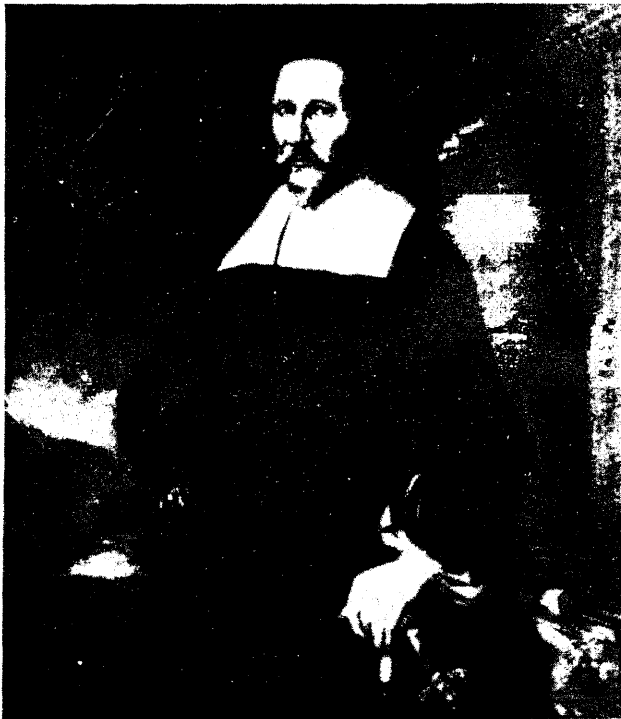
- 1641 I slagsmälet med statshällare Fabian Wrangells söner (vid ett barndop hos kollegan W.Ulrich) skadades S:s högra hand svårt. Denna tragikomiska olycka var en vändpunkt i hans liv och har försakat stora problem för forskare med datering och bestämmandet över författarskap eftersom S:s handstil före och efter olyckan skilde sig markant⁽⁴⁾.
- hösten 1642 -
1645 S. befann sig i STOCKHOLM, var verksam huvudsakligen i lagkommissionen, deltog i riksdagen 1643 och 1644. Mötte för första gången drottning Kristina.
- 1643 S. gav till drottning Kristinas födelsedag ut poem Heroisk fägnesång, vilket var S:s första tryckta dikt.
- omkr. 1643 föddes S:s yngsta barn, en dotter Kristina. Hon döps i Stockholms slott med drottningen, Axel Oxenstierna och Per Brahe som faddrar.
- 1643 och 1645 Två anonyma översättningar av franska balletter "Thenna tjdzens fantasier" och "Heela wärdelns frögd" gavs ut.
- 1644 I Stockholm publicerades S:s matematiska verk "Archimedes Reformatus" som han tillägnade drottningen.

(4) Se ett tillägg - prov om Stiernhielms handstil före och efter olyckan.. (T.Speck).

- 1648 veebruar S. tuli kuninganna Kristina kutsel Stockholmi abiks vanaks jäänud riigiantikvaar Burele.
- 1648 1.septembril määrati S. riigiantikvaari ametikohale.
- 1648 3.septembril määrati S. Tartu õuekohu asepresidendiks.
- 1648 september -
1649 märts S. reisis koos poja Marquardiga Hollandisse õukonnale raamatuid ostma. Käis Leideni ülikoolis ja sõlmis sidemed sealsete tuntud professoritega. Käis Amsterdamis raamatuid ostmas ja pani poja Johan Marquardi kirja Leideni ülikooli üliõpilaseks.
- 1649 november Custos archivi.
- 1650 suvi Suured õukonnapidustused Stockholmis seoses Kolmekümneaastase sõja lõppemisega ja Westfaali rahuga ning kuninganna Kristina kroonimispidustustega. Enamik S-i aega kulus õukonnapoeedi kohustuste täitmisele, valmisid viis balletti.
- 1650 - 1653 Sellel perioodil pühendas S. end põhiliselt filosoofiale. Valmisid filosoofia-alased tööd "Peplum Minervae", "Monile Minervae", "Umbra Sapientiae divinae et humanae". S. jätkas muinasrootsi leksikoni kirjutamist, lõpetas etümoloogilise uurimistö "Radix Ma" ja töötas "Runa Suethica" plaani kallal.
- 1651 mai -
umbes 1653 juuni LIIVIMAAL ja INGERIMAAL. Mõisate haldamisega seotud probleemid nõuavad S-i kohalolekut.
- 1652 märts Oli Venemaa ja Liivimaa vahelise piiri reguleerimise komisjonis esimees. Kirjutas valmis "Runa Suethica" keelefilosoofiaalase osa (ptk-d I-V), mis muudetud kujul hiljem ilmusid pealkirja "De originae linguarium" all.
- 1652 1.mai Poeg Georg Otto pandi kirja Tartu Ülikooli üliõpilaseks (sissekanne matrikliraamatus).
- 1653 juuni Ingerimaa aadlike saadikuna Stockholmis Riigipäeva ees nende privileegide kaitsjana.
- 1655 aprill -
1656 mai Oli perega VASULAS, tegeles matemaatika, mehaanika ja filosoofiaga.
- umbes 1656 juuni Puhkes uus Vene-Rootsi sõda (1656-1658). Vene väed tungisid Liivimaale ja põletasid Vasula mõisa. S. oli pere varem Rootsi ära saatnud. Varata ja rahata jäänud, oli ta nüüd ise sunnitud kodumaale põgenema.
- 1656 22.oktoobril alistasid vene väed Tartu.
- 1645-1648 Ätervände han till tjänst i de BALTISKA LÄNDERNA OCH INGERMANLAND. Liksom många adelsmän i rikets tjänst måste S. hela sitt liv kämpa med ekonomiska svårigheter, ofta fick han icke ens den lönen från statsverket som han hade rätt till utan måste vända sig till Axel Oxenstierna för att få understöd. På ett rop på hjälp fick han en landegendom i Porosok, Ingermanland, som han benämnde Stierlund.
- 1647 S. började dikten "HERCULES" (tryckt första gången 1658), sysslade med mekanik och metaller.
- 1648 januari I gränsregleringskommissionen mellan Sverige och Ryssland.
- 1648 februari -
1651 maj I STOCKHOLM på drottning Kristinas begäran för att hjälpa den gamle riksarkivaren Bure.
- 1648 1 september utnämndes Stiernhielm till riksantikvarie.
- 1648 3 september utnämndes till vicepresident i Dorpats hovrätt.
- 1648 september -
1649 mars S. reste med sonen Johan Marquard till Holland för att köpa böcker till hovet, besökte universitet i Leiden och knöt kontakter med framstående professorer, besökte bokmarknader i Amsterdam, skrev Johan Marquard in i Leiden universitets studentmatrikel.
- 1649 november Custos archivi.
- sommaren 1650 Stora festligheter i Stockholm i samband med slutet av det trettioåriga kriget och den Westfaaliska freden samt kröningen av drottning Kristina. Som hovpoet skrev S. fem balletter för dessa festligheter.
- 1650 - 1653 Under denna tid ägnade S. sig först och främst åt filosofi och skrev påföljande filosofiska verk: "Peplum Minervae", "Monile Minervae" och "Umbra sapientiae" och bearbetade sina anteckningar från Greifswald-perioden; samt fortsatt med sitt fornsvenska lexikon, färdigskrev ett etymologisk verk "Radix Ma", skrev ett utkast till verket "Runa Suethica".
- 1651 maj - omkring
1653 juni I LIVLAND och INGERMANLAND. Problem med förvaltningen av godsens gjorde S:s närvaro oundgänglig.
- 1652 mars S. var ordförande av den livländska kommissionen för gränsreglering med Ryssland. Han skrev I-V kapitel av "Runa Suethica" (dvs den språkfilosofiska delen), vilken senare kom ut i ändrad form under titeln "De originae linguarium".

- 1657 jaanuar - veebruar Leivata ja ulualuseta Stiernhielmide pere peatus Bengt Skytte mõisas Marbys, kus lahke mõisahärra oma endisele õpetajale ulualust andis. S-i majanduslik olukord oli väga raske. Abipalve peale kuningas Karl XI Gustavile ja Axel Oxenstiemale sai mõningat rahalist abi. "Herculese" trükkimine lük- kus edasi kuna selleks polnud raha. Töötas "Herculese" teksti ümber.
- 1658 S. määrati kohtunikuks Norras Trondhjemi läänis, kus sai aga olla vähe aega, kuna puh- kes teine sõda Taaniga (1658-1660).
- 1658 talv S. elas Sundsvallis.
- 1659 aprill Tagasi Stockholmis, kohtunikuametis. Võttis osa 1664 ja 1668.a. riigipäeva istungitest.
- 1660 - 1662 Reduktsioonikolleegiumi liige.
- 1661 Kärde rahuga 1661 sai Rootsi tagasi talle kuuluvad alad Liivi- ja Ingerimaal. Pärast rahu sõlmimist võttis Johan Marquard üle Vasula mõisa, mis oli Vene armee rüüstamise ja põletamise tõttu viletsas seisukorras. Johan Marquardi järeltulijate kätte jäi mõis kuni 1920-te aastate alguse mõisate riigis- tamiseni.
- 1662 Suri poeg Gustav (oli Ingerimaal Venemaaga piiri reguleerimise komisjoni liige, sai Per Wieselgreni andmetel surma ühe Moskvasse lähetatud Rootsi delegatsiooni koosseisus olles).
- 1652 1 maj G.S:s son Georg Otto var inskriven i Tartu universitets matrikelbok.
- 1653 juni Deputerad av Ingermanlandska adeln till Stockholm för att försvara deras privileger i Riksdagen.
- 1654 april - 1656 maj I WASSULA med familjen, sysslade med matematik, mekanik och filosofi.
- 1656 (maj) juni Ny krig bröt ut mellan Sverige och Ryssland (1656-1658). Ryska trupper anföll Livland och brann ner herrgården i Wassula. S. hade i förväg skickat hustrun och barnen till Sverige. Själv måste han, utan pengar och egendom, nu också fly till fosterlandet.
- 1656 22 oktober Ryska trupper erövrade Tartu.
- 1657 januari - februari Utan bröd och hem bodde S. med familjen i Bengt Skyttes gods i Marby där den älskvärde godsherren bjöd sin f.d. lärare tak över huvudet. S:s ekonomiska situation var kritisk, han skickade brev till konung Karl XI Gustav och Axel Oxenstierna, och bad dem om hjälp och fick penningunderstöd. Tryck- ning av "Hercules" uppskjutet, S. saknade pengar och omarbetade texten.
- 1658 S. nämndes till landskapsdomare i Trond- hjems län i Norge, men lämnade sin post snart p.g.a. kriget med Danmark (1658-1660).
- vintern 1658 S. bodde i Sundsvall.
- 1659 april Tillbaka i Stockholm som landskapsdomare, deltog i Riksdagen 1664 och 1668.
- 1660-1662 Medlem av reduktionskollegiet.
- 1661 Med freden i Kärde 1661 återvann Sverige sina territorier i Livland och Ingermanland. Efter Kärde freden tog Johan Marquard över godset i Wassula som efter plundrin- gen och branden var i ett ganska uselt läge. Wassula stannade i familjens ägo tills det nationaliserades på 1920-talet.
- 1662 Avled sonen Gustav (han var medlem av den ingermanländska gränsregleringskommission emot Ryssland, enligt Per Wieselgren om- kom han under en resa till Moskva som medlem av en svensk delegation).

GEORG STIERNHIELM

MÅLNING AV D.K.EHRENSTRÄHL 1663. UR NORDISK FAMILJEBOK KD. 18.

- Georg Stiernhielm. D.K.Ehrenstrahli maal 1663.a. Gripsholmi loss, Rootsi Portreearhiiv. Foto raamatust "Nordisk familjebok" kd. 18.
- Georg Stiernhielm. Målning av D.K.Ehrenstrahl 1663. Gripsholm, Svenska Porträttarkivet. Ur Nordisk familjebok bd. 18.

1663	Suri Stiernhielmi naine Cecilia Bure.	1663	Avled Stiernhielms hustru Cecilia Bure.
1667	Muinsustekollegiumi president.	1667	S. blev president av antikvitetskollegiet.
1660-dad	S. tegeles mehaanikaga ja pühendas end rootsi mõõtude ja kaalude süsteemi parandamisele. Ta püüdis kokku koondada ja korrastada keeleteaduslikke artikleid ning jätkas filosoofiaga tegelemist.	på 1660-talet	sysslade han med mekanik och ägnade sig åt förbättring av det svenska vikt- och måttsystemet. Han försökte samla och iordningställa sina språkvetenskapliga artiklar och fortsatte med filosofiska studier.
1668	Ilmusid S-i kogutud luuleteosed - "Musae Suethizantes". Poeg Georg Otto määrati mäekollegiumi assessori kohale.	1668	S:s samlade dikter "Musae Suethizantes" kom ut. Sonen Georg Otto nämndes till Bergskollegiets assessor.
1669 9.detsembril	valiti Georg Stiernhielm Briti Kuningliku Akadeemia liikmeks.	1669 9 detsember	Georg Stiernhielm blev vald till medlem av den Brittiska Kungliga Akademien.
1671	Ilmus "De originae linguarium".	1671	Publicerades "De originae linguarium".
1672 22.aprillil	suri Georg Stiernhielm 73-aastasena Stockholmis. Järgmisel aastal suri tema poeg Georg Otto.	1672 22 april	avled Georg Stiernhielm, 73 år gammal, i Stockholm. Året därpå dog hans son Georg Otto.
1674 28.augustil	maeti Georg Stiernhielm ja tema poeg Georg Otto Stockholmi Klara kirikusse. G.S. põrm sängitati hiljem ümber Sänga ⁽⁵⁾ kirikusse.	1674 28 augusti (1 juni)	Georg Stiernhielm och hans son Georg Otto begravdes i Stockholms Klara kyrka. G.S:s stoft blev senare jordfäst i Sänga ⁽⁵⁾ kyrka.

(5) peaks tõenäoliselt olema Spånga (Toim.).

(5) kan troligtvis vara Spånga (Red.).

- Vasula mõis 1783. Foto Brotze originaalgravüürilt Läti Teaduste Akadeemia raamatukogus.
- Wassula gods år 1783. Foto efter Brotzes gravyr i Lettlands Vetenskapsakademis bibliotek.

Prospect des Sables Wassula im Dorpfleichen Kirchspiel.
von der Herrschaft Wassula im Amt Wassula im Kreis Riga.

1783.

Gott mit uns.

Nachdem Sie nunmehr zu freundschaftlichen guten Worten jaßt, und Dank sey für gütliche Bewandlung; seyn ich mit diesem auf mitgegebenen Memoria Richtiglich wollen diese Dafford werden lassen.

I. Wegen dem Abzug auf dem Post, der Mißhandlung betreffend, und von dem gütlich, jedoch nicht erst auf Vorbleiben lassen. Und wirdt Er mir seine novam Secretum an folgenden wirdt Er mir diese etwas suchen, so werden ich ihn mit Brieft begreuen, und darin von Christian Christoph sich gebrauchten, der in allem mein Plen potens wirdt zu erwarten haben, nach gütlich anfragen von Cit tion. Wirdt Er aber mit Gewalt etwas tentiren; so werde ich gar weit mit Gewalt wissen zu kommen. Darinnen, von ob cum modo ramine geschicht, ich sich werde. Bisadlos setzen. Nam cum et repellere

fürs innert daste negotio. Ein güdt will ich lassen, und dafür eines die, soll mich nicht mehr alle lassen und durchsamt fördern. Mir sein sonderlich freundlich sein diese Lusten, ich Mich und Mich flüchtig selbster, ich güdt mehrer protectione touligen befallend. Das dreyt

den 13. May. A. 1637

Mis Jone

Diensthilff

Christenkirchhoff

Ülal: Katkend Stiernhielm kirjast sekretär Gyllele. Käekirja proov enne õnnetust. 1637. Riksarkivet (Riigiarhiiv), Stockholm.

All: Katkend Stiernhielm kirjast valitseja Graszile. Käekirja proov pärast õnnetust. 1654. Tartu Linnaarhiiv.

Ovan: Ur brev från Stiernhielm till sekreteraren Gylle. Prov på handstilen från tiden före olyckan. 1637. Riksarkivet, Stockholm.

Nedan: Ur brev från Stiernhielm till förvaltaren Grasz. Prov på handstilen efter olyckan. 1654. Tartu Linnaarhiiv (Dorpats Stadsarkiv).

GEORG STIERNHIELMI JÄRELTULIJAD

Göran Lilia, aadlinimega Georg Stiernhielm
* 1598 Dalarna - † 1672 Stockholm
& Cecilia Bure (* 1603 - † 1663):

Johan Marquard Stiernhielm
* 1630 - † 1685
kapten, mõisaomanik; & Margareta Silversparre

Georg Erik Stiernhielm
* - † 1708 Ljesna
kapten; & paruness Charlotte von Rehbinder

Peter Otto Stiernhielm
* - † 1757 Vasula
leitnant, mõisaomanik; & Katharina Juliana von Hirschheid

Otto Wilhelm Stiernhielm
* 1755 Vasula - † 1829 Vasula
president; & krahvinna Anna Juliana Carolina Igelström

Alexander Gustaf Stiernhielm
* 1794 Riia - † 1878
riiginõunik; & krahvinna Emilie Honorée Helene Igelström

Nikolaus Gotthard Stiernhielm
* 1834 Tartu - † 1914 Vasula
mõisaomanik; & paruness Eleonore von Ungem-Sternberg

Vita Emilie Louise Stiernhielm
* 1868 Tartu - † 1942

Alexander Reinhold Stiernhielm
* 1869 Vasula - † 1881 Vasula

Georg Otto Stiernhielm
* 1870 Vasula - † 1947 (Teises Maailmasõjas)

Göran Stiernhielm
* 1929

Karl Kurt Georg Stiernhielm
* 1871 Tartu - † 1934 Hamburg
reservleitnant; & Henrika van Overdam (* 1891 - † 1982)

Nils Stiernhielm
* 1916 Vasula

Ellinor Winkler sünd. Stiernhielm
* 1919 Hamburg - † 1975

Henrika Bierich sünd. Stiernhielm
* 1921 - † 1963

Corry Natalie Anna Colliander sünd. Stiernhielm
* 1925 Freiburg

Monika Sonny Hella Fanny Papanikolau sünd. Stiernhielm
* 1932 Svinemünde

Anna Sofie Dorotea Stiernhielm
* 1873 Tartu - † 1947

Marie Elisabeth Stephanie von Bulmering sünd. Stiernhielm
* 1877 Tartu - † 1960
& prof. Alexander von Bulmering (* 1868 - † 1938)

Olga Stiernhielm
* 1880 - † 1881

Alice Olga Natalie Stiernhielm
* 1882 Tartu - † 1962 Hannover

- Reeglina ei kasutatud rootsi aadlinimede ees tüüleid
- & = abielu

GEORG STIERNHIELMS ÄTTLINGAR

Göran Lilia, adlad Georg Stiernhielm
* 1598 Dalarna - † 1672 Stockholm
& Cecilia Bure (* 1603 - † 1663)

Johan Marquard Stiernhielm
* 1630 - † 1685
kapten, godsägare; & Margareta Silversparre

Georg Erik Stiernhielm
* - † 1708 Ljesna
kapten; & friherrinnan Charlotte von Rehbinden

Peter Otto Stiernhielm
* - † 1757 Wassula
leitnant, godsägare; & Katharina Juliana von Hirschheid

Otto Wilhelm Stiernhielm
* 1755 Wassula - † 1829 Wassula
president; & grevinnan Anna Juliana Carolina Igelström

Alexander Gustaf Stiernhielm
* 1794 Riga - † 1878
statsråd; & grevinnan Emilie Honorée Helene Igelström

Nikolaus Gouthard Stiernhielm
* 1834 Dorpat - † 1914 Wassula
godsägare; & friherrinnan Eleonore von Ungern-Sternberg

Vita Emilie Louise Stiernhielm
* 1868 Dorpat - † 1942

Alexander Reinhold Stiernhielm
* 1869 Wassula - † 1881 Wassula

Georg Otto Stiernhielm
* 1870 Wassula - † 1947 (i andra världskriget)

Göran Stiernhielm
* 1929

Karl Kurt Georg Stiernhielm
* 1871 Dorpat - † 1934 Hamburg
reservlöjtnant; & Henrika van Overdam (* 1891 - † 1982)

Nils Stiernhielm
* 1916 Wassula

Ellinor Winkler född Stiernhielm
* 1919 Hamburg - † 1975

Henrika Bierich född Stiernhielm
* 1921 - † 1963

Corry Natalie Anna Colliander född Stiernhielm
* 1925 Freiburg

Monika Sonny Hella Fanny Papanikolau född Stiernhielm
* 1932 Svinemünde

Anna Sofie Dorotea Stiernhielm
* 1873 Dorpat - † 1947

Marie Elisabeth Stephanie von Bulmering född Stiernhielm
* 1877 Dorpat - † 1960
& prof. Alexander von Bulmering (* 1868 - † 1938)

Olga Stiernhielm
* 1880 - † 1881

Alice Olga Natalie Stiernhielm
* 1882 Dorpat - † 1962 Hannover

- Som regel användes svenska adelsnamn utan titlar
- & = äktenskap

GEORG STIERNHIELMI MATMISE, MULDASÄNGITAMISE JA KIRSTU VARASTAMISE LUGU

Georg Stiernhielm maeti 28.augustil 1674.a. (seega 2 aastat peale surma) Stockholmi Klara kirikusse. Matuse korraldaja oli tolleaegne Klara kiriku õpetaja Olaus Bergius. G.Stiernhielmi poeg Georg Otto, kes suri 1673.a., maeti isaga koos. Stiernhielm sängitati hiljem mulda väljaspool Stockholmi asuvasse Spånga kirikusse, altari alla, kuna tema kahel järeljäänud lapsel - pojalt Johan Marquardil ja tütrele Kristinal - polnud nii palju raha, et osta isale seisusekohane hauaplats Klara kirikusse. Tolle aja kommete kohaselt ei võinud nii nimekat meest matta kirikuaeda. Kuna Stiernhielmi tütar Kristina abiellus 1686.a. maakonna-kohtuniku Johan Sylviusega, kes omas sealset Bromma mõisa ja kes on samuti maetud Spånga kirikusse (nagu Kristina isegi 11.01.1728.a.), on Stiernhielmi kirstu äratoomine Klara kirikust 1688.a. alguses ja järgnenud muldasängitamine Spånga kirikusse igati loomulik, kuna Kristina kuulus oma abielu kaudu ju Spånga kiriku kogudusse.

Spånga kirikus 26. okt. 1829.a. toimunud muististe inventeerimiskomisjoni dokumentide järgi oli Stiernhielmi kirst 1797.a., tolleaegse kiriku abipastori Norlingi teenistusaruande kohaselt, teadmata põhjustel altari alt hauast üles kaevatud ja seda hoiti kiriku materjalilaos. Kirstu lukk oli vigastatud, raidkirjad aga puutumata. Oma asupaigast väljatoodud kirstu edasise saatuse kohta saame andmeid 1857.a. 2. juulist pärit peapiiskop Reuterdahli Spånga kiriku visitatsiooni protokollist, milles on öeldud, et Stiernhielmi kirst varastati kiriku materjalilaost umbes 1840.a.

GEORG STIERNHIELMS BEGRAVNING, JORDFÄSTNING OCH DEN STULNA KISTAN

Georg Stiernhielm begravdes i Stockholm, Klara kyrka den 28 augusti 1674 (alltså två år efter det han dog). Begravningen organiserades av dåvarande kyrkoherde Olaus Bergius. Georg Stiernhielms son Georg Otto, som dog 1673, begravdes samtidigt med fadern. Stiernhielm jordfästes senare i Spånga kyrka (utanför Stockholm) under altaret, eftersom hans två kvarstannade barn - son Johan Marquard och dotter Christina - saknade pengar och inte kunde inköpa en ståndsmissig grav i Klara kyrka för fadern. På kyrkogården kunde en så förnäm man inte begravs enligt tidens sed. Emedan Stiernhielms dotter Christina gifte sig 1686 14.02 med lagmannen Johan Sylvius, som ägde gården Bromma i Spånga socken och som var också begravd i samma kyrka (liksom Christina själv 11.01.1728), är Stiernhielms kistas hämtning från Klara kyrka i början av 1688 och den påföljande jordfästningen i Spånga kyrka alldeles naturlig eftersom genom hennes gifte var Spånga kyrka Christinas församlingskyrka.

Enligt en inventering efter formninen som ägde rum i Spånga kyrka 26.10.1829 hade kistan 1797 under dåvarande vice pastor Norlings tjänstebefattning blivit av okänd orsak upptagen ur graven under altaret och förvarades i kyrkans materialbod. Locket till kistan var skadad, inskriptionerna vara dock oskadade. Rörande kistans vidare öden inhämtas i protokollet vid biskop Reuterdahls visitation i Spånga kyrka den 2. Juli 1857, där säges att kistan bortstals ur kyrkas materialbod omkring 1840.

- Kõik faktid on võetud Per Wieselgreni artiklist "Personalierna över Georg Stiernhielm" (Svio-Estonica 1937, Tartu Ülikooli Akadeemilise Rootsi-Eesti Seltsi aastaraamat, lk-d 85-87. (T.Speck).
- Wieselgrenil on antud Brämna mõis ja Sänga kirik, need peaks tõenäoliselt olema Bromma ja Spånga. (Toim.).

- Fakta är hämtade från Per Wieselgrens artikel "Personalierna över Georg Stiernhielm" (Svio-Estonica 1937, årsbok av Svensk-Estniska samfundet vid Tartu universitet, s. 85-87. (T.Speck).
- Per Wieselgren använderr Brämna gård och Sänga kyrka, som troligtvis måste vara Bromma och Spånga. (Red.).

GEORG STIERNHIELMI TÄHTSAMAD TEOSED

Georg Stiernhielm oli, nagu paljud teisedki renessansiajastu suurvaimud, väga laialdaste huvidega õpetlane, kes tegeles rohkem või vähem edukalt filosoofia, keeleteaduse, poliitika, õigus- teaduse, matemaatika, mehaanika ja astronoomiaga. Siiä lisan- dub veel Georg Stiernhielmi luulelooming. Kuna Stiernhielmi vaimupärandisse kuulub väga erineva tasemega töid ja mitte kaugeltki kõik selles pole, nagu aeg on näidanud, püsiva väärtu- sega (S. suure ametialase koormuse, huvide lõhestatuse ja üldse väga liikuva eluviisi ning püsimatu loomuse tõttu jäid mitmed tema tööd lõpetamata), on alljärgnevas loetelus ära toodud vaid G.S-i kõige tähtsamad ja tunnustatuimad teaduslikud tööd ning kogu tema luulelooming, sest kõikide Stiernhielmi-uurijate arvates oli ta Rootsi suurriigiaja kõige tähtsam luuletaja ja tema heroilise eeposega "Hercules" algab uuem, algupärane rootsi luule.

Filosoofia

Kolm G.Stiernhielmi põhiteost filosoofias, milles ta esitab oma filosoofilise süsteemi:

1. "Peplum Minervae". Käsikiri, dateeritud Nyhusen, 1.01.1652. Stockholmi Kuninglik Raamatukogu (SKR).
2. "Monile Minervae". Käsikiri, põhjaliku, kolmekümnest pea- tükist koosneva töö plaan. Üksnes töö kaks esimest peatükki koos sissejuhatusega on lõpetatud. Umbes 1650-60-dad aastad. (SKR).
3. "Umbra sapientiae divinae et humanae". Käsikiri, kaks pea- tükki lõpetatud. Kirjutamise aeg teadmata. (SKR).

Keeleteadus

1. "Radix Ma sive specimen istius vocis Etymologicum". Käsikiri, tüvisõna "ma" etimoloogilistest tunnustest koos etimoloogilise leksikoniga. (SKR).
2. "Runa Suethica". Käsikiri, fragmentid, rootsi ruunidest kui maailma keelte alusest. Suurejoonelisena (27 peatükki, keelefilosoofiline, keeleajalooline ja etimoloogiline osa) planeeritud töö, millest valmisid vaid peatükid I-V, XX ja XXVI. Osaliselt muudetud peatükid I-V trükiti hiljem peal- kirja all "De originae linguarium" (Keelte päritolust), mis on G.S-i poolt toimetatud Wulfila-piibli (ilms 1671) eessõna. (SKR).
3. "Gamla Svea och Göta målens Fatebur". (Vana Svea ja Göta keele Varasaly), trükitud 1643. (SKR).
4. "Virgula divina". Trükitud 1641. Vanagooti keele iseloomustus, sisaldab etimoloogilise leksikoni, mis põhineb nagu enamik S-i keeleteaduse-alaseid töid, S-i hüpoteesil, et muinasrootslaste e. götalaste keel (nende gootide keel, kes elasid muinasajal Lõuna-Rootsis) ja seega ka rootsi keel on kõikide keelte aluskeeleks. (SKR).

GEORG STIERNHIELMS VIKTIGASTE VERK

Georg Stiernhielm är representativ för renässansens stora tänkare. Han hade mycket vida intressen och sysslade mer eller mindre framgångsrikt med filosofi, språkvetenskap, politik, juridik, matematik, mekanik och astronomi. Till denna lista, måste man tillägga även hans dikter. G.S. har skrivit tiotals verk med växlande grundlighet, inte alla av dem har haft ett bestående värde (många verk var aldrig fullbordade pga S:s tjänsteplikter, spridda intressen, ofta förekommande resor och hans rastlösa natur), därför innehåller den här listan bara hans viktigaste och mest uppskattade vetenskapliga verk samt alla dikter som inledde den nya epoken i svensk dikt Konst. Litteraturvetarna anser honom vara den främsta svenska poeten under stormakstiden.

Filosofi

Stiernhielms tre huvudverk i filosofi i vilka han presenterar sitt filosofiska system:

1. "Peplum minervae". Manuskript, daterad Nyhusen, 1. jan. 1652. Stockholms Kungliga Biblioteket (SKB).
2. "Monila Minervae". Manuskript, innehåller plan för ett grundligt arbete om 27 kapitel. De första två kapitlen samt en inledande översikt är utarbetade. Skriven omkring 1650-1660-talet. (SKB).
3. "Umbra sapientiae divinae et humanae". Manuskript, två kapitel samt förordet fullbordade. (SKB).

Språkforskning

1. "Radix Ma sive Specimen istius vocis Etymologicum". Manuskript, om stamord "ma" etymologiska kännetecken samt ett etymologiskt lexikon. Pääbrjat 1649. (SKB).
2. "Runa Suethica". Manuskript, endast fragment. Om svenska runor som grund till alla världens språk. Detta verk var tänkt att utgöra en betydande forskningsinsats omfattande 27 kapitel (språkfilosofiska, språkhistoriska och etymologiska delar), men bara kapitlen I-V samt XX och XXVI är fullbordade. Planen är tryckt, men bär inget tryckår. De ändrade kapitlen I-V har senare tryckts under titeln "De originae linguarium" såsom inledning till Stiernhielm Ulphilas- editionen, tillhör 1650-1660-talet. (SKB).
3. "Gamla Svea och Göta målens Fatebur". Utkast till ett forn- svenskt lexikon, tryckt 1643. (SKB).
4. "Virgina divina". Tryckt 1641. Om göta målet, innehåller ett etymologiskt lexikon och är grundad på (som de flesta av S:s språkvetenskapliga arbeten) S:s hypotes att götans mål (mål av goten som under forntid bodde i Södra-Sverige) och därför också svenska, är stamspråk för alla språk. Tillägnad drottning Kristina. (SKB).

5. "Mysterium Etymologicum". Käsikiri, fragmendid, kirjutatud umbes 1641-1642 või 1652. Etimoloogia-alane uurimus. (SKR).
6. "Magog Aramaeo Gothus" (Goot Magog Arameast). Gooti keelest. Trükitud fragment, trükkimise kohana märgitud Uppsala, trükkimise aeg puudub. (SKR).

Matemaatika ja mehaanika

1. "Archimedes Reformatus" (Uendatud Archimedes). Pühen- datud kuninganna Kristinale, trükitud Stockholmis 1644. (SKR)
2. "Aritmetica Mnemonica Universalis" (Üldine mäluarit- meetika). Käsikiri, dateeritud Vasula, 1642. (SKR)
3. "Georgi Stiernhielmi Linea Carolina". Käsikiri, kirjutamise aeg teadmata. Linea Carolina oli S-i konstrueeritud messingist mõõteriist, millel oli mitu skaalat ja mis näitas rooma, rootsi ja pariisi mõõtude suhet ning millel oli muu hulgas ära toodud paljude maade pikkus-, mahu- ja raskusmõõdud. Mõõteriist sai heakskiidu ka kuningas Karl XI Gustavilt.

Luule

1. "Smärre dikter" (Väiksemad luuletused). Sisaldab:
 - "Heroisk fägnesång" (Heroiline rõõmulaul), esmatrükk 1643, seejärel kogus "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Heroisk jubelsång" (Heroiline juubelilaul), esmatrükk 1644, seejärel kogus "Musae Suethizantes" 1668.
 Mõlemad poemid on kirjutatud kuninganna Kristina sünnipäevaks.
2. "Överskrifter" (Embleemitekstid⁽¹⁾). Sisaldab:
 - "Opå Astrild" (Amorist), esmatrükk koos poemiga "Hercules" 1658, seejärel kogus "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Opå en Spinnel" (Ämblikust), esmatrükk koos poemiga "Hercules" 1658, seejärel kogus "Musae Suethizantes" 1668.
 - "På Månen, som en Hund skäller på" (Kuule, mille peale ulub koer), esmatrükk koos poemiga "Hercules" 1658, seejärel kogus "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Hälsan" (Tervituseks), esmatrükk kogus "Musae Suethizantes" 1668.
3. "Klingdikter" (Sonetid). Sisaldab:
 - "The amazoner til drottning Christina" (Kuninganna Kristina amatsoonid), esmatrükk 1644.
 - "På auctors sinn-beläte" (Autori meelelaadist), esmatrükk 1644 töös "Archimedes Reformatus".
 - "En gåta" (Mõistatus), esmatrükk kogus "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Häleprijs" (Tervise kiituseks), esmatrükk kogus "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Harmskrift öfver then hängde Astrild och Über des Astgram Kannitsmers Klagschrift" (Süüdistuskiri laiskleiva Amori peale, ja samateemaline luuletus saksa keeles), esmatrükk koos poemiga "Hercules" 1658, seejärel kogus "Musae Suethizantes" 1668.
4. Poem "Hercules", esimene trükk 1658. Valmis aastatel 1647-1649 kui S. elas ja töötas Vasulas ja Tartus. Poemi algvariant asub (nagu teisedki S-i luuleteosed, kui muud asupaika pole näidatud) Stockholmi Kuninglikus Raamatukogus.

5. "Mysterium Etymologicum". Manuskript, fragment bevarade, skriiven omkring 1641-1642 eller 1652. En etymo- logisk forskning. Tillägnad drottning Kristina. (SKB).
6. "Magog Aramaeo Gothus". En tryckta fragment, om göta målet, Upsala utan tryckår. Tillägnad drottning Kristina (SKB).

Matematik och mekanik

1. "Archimedes Reformatus". Tillägnad drottning Kristina, tryckt i Stockholm 1644. (SKB).
2. "Aritmetica Mnemonica Universalis". Manuskript, daterad Vasula 1642. (SKB).
3. "Georg Stiernhielmi Linea Carolina". Manuskript, utan skrivår. Linea Carolina var en mässingslinjal S. konst- ruerade, försedd med flera skalor vilka utvisade förhållandet mellan romerska, svenska och parisiska längd- och rymd- mått och vikter samt vatnets och åtskilliga andra kroppers tyngd. Linjalen fick också lovord från Karl XI Gustav.

Poesi

1. "Smärre dikter". Innehåller:
 - Heroisk fägnesång. Tryckt första gången 1643, andra gången i diktsamlingen "Musae Suethizantes" 1668.
 - Heroisk jubelsång. Tryckt första gången 1644, andra gången i "Musae Suethizantes" 1668.
2. "Överskrifter"⁽¹⁾. Innehåller:
 - "Opå Astrild". Tryckt tillsammans med "Hercules" 1658, sedan i "Musae Suethizantes" 1668.
 - "På Månen, som en Hund skäller opå". Tryckt tillsammans med "Hercules", sedan i "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Hälsan". Tryckt första gången i "Musae Suethizantes" 1668.
3. "Klingdikter". Innehåller:
 - "The amazoner til drottning Christina". Tryckt första gången 1644.
 - "På auctors sinn-beläte". Tryckt första gången i "Archimedes Reformatus" 1644.
 - "En gåta". Tryckt första gången i "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Häleprijs". Tryckt första gången i "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Harmskrift öfver then hängde Astrild och Über des Astgram Kannitsmers Klagschrift". Tryckt första gången till- sammans med "Hercules" 1658, andra gången i "Musae Suethizantes" 1668.
4. "Hercules". Tryckt första gången 1658. Skrevs år 1647-1649 när S. bodde och verkade i Wassula och Dorpat. Den ursprungliga versionen av dikten (såsom alla andra S:s dikter, om inte annat bibliotek anges) bevaras i SKB.

5. **Allegoorillis-satiriline poem "Discursus Astropoeticus".** S-i käsikiri pole säilinud, poemist on olemas viis enam või vähem üksiksest erinevat käsikirjalist koopiat, mis asuvad Uppsala Ülikooli raamatukogus ja Stockholmi Kuninglikus Raamatukogus. Esmatrükk Hammarsköldi toimetatud Stiernhielmi teaduslike tööde väljaandes 1818.a.
6. **Poem "Bröllopsbesvärs ihugkommelse"** (Pulmamuresid meenutades), "Herculese" järel 17. saj. rootsi luule tähtsuselt teine teos. Per Wieselgreni järgi kuulub poem Stiernhielmi noorus- aega, kirjutatud arvatavasti umbes 1629, enne Stiernhielmi Liivimaale siirdumist. Trükitud esimest korda Hammarsköldi poolt 1818.a.
7. **Balletid** (tantsu- ja deklamatsioonimängud allegooriliste kujudega), kirjutatud kuninganna Kristina kroonimispidustuste ja Westfaali rahulepingute sõlmimisega seotud pidustuste jaoks:
 - "Then fångne Cupido" (Vangistatud Cupido). Pühendatud kuninganna Kristina emale, etendati Stockholmi lossis 1.nov. 1649. Trükitud kogus "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Freds-Afl" (Rahu sünd). Etendus Stockholmi lossis kuninganna Kristina sünnipäeval 8.dets. 1649. Trükitud kogus "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Parnassus triumphans" (Triumfeeriv Parnass). Pühendatud kuninganna Kristinale, printsidele ja printsessidele, etendus Stockholmi lossis 1.jaan. 1651. Trükitud kogus "Musae Suethizantes" 1668.
8. **Ladinakeelsed luuletused:**
 - Georgii Liliae Carmen Jambicum. Uppsala, 1624.
 - Georgii Liliae Epigramma. Dorpat, 1632.
 - Georgii Stiernhielmi Idyllion Anacronicum.
 - Emblema Authoris. Trükitud teoses "Archimedes Reformatus" 1644.
 - In Monum. Trükitud teoses "Archimedes Reformatus" 1644.
9. **Prantsuse ballettide mugandused:**
 - "Lycksalighetens Ähre-Pracht" (Õndsuse au ja hiilgus). Etendus kuninganna Kristina kroonimispidustuste ajal Stockholmi lossis 24.okt. 1650. Trükitud teoses "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Virtutes repertae". Etendus kuninganna Kristina kroonimispidustuste ajal Stockholmi lossis 2.nov. 1650. Trükitud teoses "Musae Suethizantes" 1668.
5. **"Discursus Astropoeticus".** Ett satiriskt allegoriskt poem, S:s manuskript har inte bevarats, det finns fem mer eller mindre olika kopior i Uppsala universitetsbibliotek och SKB. Tryckt första gången i samband med Hammarskölds upplaga av Stiernhielms vitterhetsarbeten.
6. **"Bröllopsbesvärs ihugkommelse",** näst viktigast diktverk efter "Hercules" i 1600-talets svensk poesi. Enligt Per Wieselgren tillhör den Stiernhielms ungdomstid, skriven antagligen omkring 1629, före S:s resa till Livland. Tryckt första gången av Hammarsköld i 1818.
7. **Balletter.** Skrivna för stora festligheter i Stockholms slott i samband med freden i Westfaal och drottning Kristinas kröning på sommaren 1650.
 - "Then fångne Cupido". Tillägnad drottning Kristinas moder, spelades på Stockholms slott 1 nov. 1649. Omtryckt i samlingen "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Freds-Afl". Spelades på Stockholms slott på drottningens födelsedag 8 sept. 1649. Omtryckt i "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Parnassus triumphans". Tillägnad drottning Kristina, princer och prinsesser, spelades på Stockholms slott 1 jan.1651. Omtryckt i "Musae Suethizantes" 1668.
8. **Latinska dikter.**
 - Georgii Liliae Carmen Jambicum. Uppsala, 1624.
 - Georgii Liliae Epigramma. Dorpat, 1632.
 - Georgii Stiernhielmi Idyllion Anacreonticum.
 - Emblema Authoris. Tryckt i "Archimedes Reformatus" 1644.
 - In Monum. Tryckt i "Archimedes Reformatus" 1644.
9. **Stiernhielms bearbetningar av franska balletter:**
 - "Lycksalighetens Ähre-pracht". Spelades på Stockholms slott 24 okt. 1650. Omtryckt i "Musae Suethizantes" 1668.
 - "Virtutes repertae". Spelades på Stockholms slott under Kristinas kröningsfest 2 nov. 1650. Omtryckt i "Musae Suethizantes" 1668.

(1) embleem - ühest või rohkemast pildist, motost ja luuletusest koosnev kunstiline tervik, väga populaarne keskaja poeetide hulgas. Tihsti oli pildi, vapi või mõne muu märgitaolise kujutise juurde kuuluv tekst mitmekeelne. Ühe kõige kuulsama embleemideraamatu autor on hollandi poeet Jakob Cats (1557-1660). Stiernhielmi embleemiteksti "Opå Astrild" on Catsi samateemalise embleemiteksti õnnestunud imitatsioon. Catsi üks aleksandriin oli eeskujuks S-i sonetile "Hälseprijs". Per Wieselgren näeb Catsi mõju ka S-i tähtsuselt teise luuletuse "Bröllopsbesvärs ihugkommelse" saamisloos. (T.Speck).

(1) Överskrift eller emblemtext - konstnärlig helhet som förenar både bild, motto och dikt, mycket populär bland medeltida poeter. Ofta var texten på bilden, vapnet eller skölden etc på flera språk. Författaren av en de mest kända emblemböckerna var en holländsk skald Jakob Cats (1557-1660), som var en stor förebild för S. när han skrev emblemtexten "Opå Astrild" och sonetten "Hälseprijs".

GEORG STIERNHIELMI "HERCULES"

Halliki Mälk

Dalarna maakonnast pärit mees, Göran Lilja, aadeldatult Georg Stiernhielm, riigitegelane, jurist, filosoof, humanist, metallide uurija ja füüsik on nüüd Rootsis tuntud ainult kahel põhjusel:

- ta tegi võimalikuks rootsi keeles kõiki värsimõtte kasutada;
- ta kirjutas heroilise eepose "Hercules". Seda loetakse koolis praegugi.

Juba kuninganna Kristina ballette (s.o. tantsu- ja deklamatsiooni-mängud allegooriliste kujudega) kirjutades tahtis Stiernhielm näidata, et rootsi keeles on võimalik kasutada klassikalisi värsimõtte. Kreeka ja rooma luules loeti värsi meetriks pikki ja lühikesi silpe. Rootsis oli aga pikkade ja lühikeste silpide äratundmine muutunud keeruliseks ja arhailiseks. Stiernhielm tegi leiuise: pikkade silpide asemel kasutada rõhulisi ja rõhuta silpe. See tuligi rootsi keeles hästi välja.

Samal ajal tahtis Stiernhielm säästa rootsi keelt, mis oli ladina keele kirja- ning saksa ja prantsuse keele kõnekommete all. Oli üsna vähe rootsikeelset kirjandust ja üpris vähe ilukirjandust. Keeleteadlastena kogusid Stiernhielm ja tema sõbrad Samuel Columbus, piiskop Haquin Spegel, arst Urban Hjärne jt. vanu sõnu ja väljendeid vanast rootsi kirjandusest, ruunikividelt, murretest, rahvasuust, naaberkeeltest, eriti klassikaliseist islandi keelest ning vajaduse korral meisterdas Stiernhielm ise puuduvaid sõnu valmis. "Hercules" pidi nagu mõnedki toleaeegsed teosed välja tulema koos sõnastikuga. Paljud need sõnad jäidki rootsi keelde elama.

Peab tõesti ütleva, et lühike eepos "Hercules" (521 heksameetrida) on rootsi keelele ja kirjandusele sama otsustava tähtsusega kui Chaucer'i "Canterbury Tales" Inglismaal. Tähtsust võib lahata kolme ossa:

- sisu, idealism ja moraal;
- realism ja ka teatud mõnus humoorikus;
- värss, stiil ja keel.

Sisu

Hercules (s.o. iga noor aadlik) ei tea kuidas oma elu ja elukombeid suunata. Varahommikul (nooruses) astub ta juurde kirev perekond: Proua Lust oma kolme tütreaga - Edevus, Laiskus ja Lihahimu. Kaasa vantsib ka purjus poeg Joomarlus. Riitega ja käitumisega näitavad nad selgesti, mis neil pakkuda on. Proua Lust peab väga veetleva ja meelitava kõne, millega ta peaaegu saab Herculese oma leeri. Ta räägib oma ilusast elust, haljatest aasadest, tindi ja raamatute inetusest, töö mõttetusest, aga ta peargument on järgmine: elu on lühike, noorus kaduv, tuleb kiiresti ja mõnusasti, enda rõõmuks elada - ja varsti tuleb surm:

60 *Mõttele; ei ilmas midagi püsi; ja kõik on muutuv:
Kui tuli, kui veevool, kui klaas, kui rohi ja õis;
Mis põleb, jookseb ja helgib, haljendab, õites on õhtul;
See hommikul kustunud, seiskunud, pragunenud, kuitavand ja
nähtsinud on:*

Nii ka inimelu suitsuna ju õhku kaob.

*Mis täna kuld ja pakil terveist; rõõsk, lõbus, punapõskne, kerna
On homme muld, külm, surmud keha, kange nagu notti.*

GEORG STIERNHIELMS "HERCULES"

av Halliki Mälk

Dalmasen Göran Lilja, adlad till Georg Stiernhielm, statsvetare, jurist, filosof, humanist, metallurg och fysiker, är numera känd i Sverige av två orsaker:

- Han gjorde det möjligt att använda alla versmått på svenska
- Han skrev det heroiska eposet "Hercules", som fortfarande läses i gymnaserna.

Redan när han skrev baletter för drottning Kristina (dvs dans- och deklamationsspel med allegoriska figurer) ville Stiernhielm visa att det var möjligt att använda klassiska versmått i svensk dikt. I Hellas och Rom byggde metern på långa och korta stavelser. I svenskt språkbruk hade emellertid kännedomomen om långa och korta stavelser föräldrats och fallit i glömska. Stiernhielm kom på någonting: han använde betonade och obetonade stavelser i stället. Resultatet blev förträffligt.

Samtidigt hade Stiernhielm ett annat syfte: han ville rädda det svenska språket som förde en tynande tillvaro under trycket av latinsk skrift och tyskt och franskt tal. Det fanns inte så mycket svensk litteratur, än mindre skönlitteratur. Språkforskarna Stiernhielm, Samuel Columbus, Haquin Spegel, läkaren Urban Hjärne m fl samlade på gamla svenska ord och uttryck, från äldre litteratur, runstenar, folktradition, dialekter, grannspråken och då mest från fornisländska, och vid behov tillverkade Stiernhielm egna ord. Som flera andra dåtida skrifter måste "Hercules" utges med ordlista. Många av orden blev mycket riktigt kvar i det svenska språket.

Det korta eposet "Hercules" (521 hexameterrader) hade i själva verket samma betydelse för svenska språket och litteraturen som Chaucers "Canterbury Tales" för England. Betydelsen kan benas upp i tre delar:

- innehåll, idealism och moral
- realism och en viss humor
- versteknik, språk och stil

Innehåll

Hercules (dvs en typisk ung adelsman) vet inte hur han ska börja sitt liv och leverne. Tidigt på morgonen (arla i ungdomen) stiger en brokig familj fram: Fru Lusta med sina tre döttrar Flättja (Flärd), Lättja och Kättja och den framvältrande sonen Rus. De visar tydligt med sin klädedräkt och sitt sätt att uppträda vad de förespråkar. Fru Lusta håller ett charmerande vackert tal varmed hon nästan lockar Hercules till sig. Hon talar om ett njutningsfullt liv, gröna ängar, om hur fult det är med bläck och böcker, om att arbete är meningslöst, men hennes huvudargument är livets och ungdomens korthet. Det gäller att passa på att njuta - snart nog kommer döden.

60 *Tänk, här är inte bestånd i världen, och allt är i loppet.
Såsom en eld, en ström, ett glas, ett gräs och en blomma
brinner och rinner och skin och grönskas och blomstras om
afton
men finns släckt, stilla, bräckt och torkat och vissnat om
morgon,
alltså människolin som dock försvinner i vädret.
Hel i dag och sund, frisk, lustig, fager och röder,
morgon är kaller i man, stock-stelnad-styvet och döder.*

Surm põrmuks pudendab kõik, mis siin särab, hiilgab;
 Surm murrab maha, kes siin vaimult suur ja kõrgel on;
 Surm purustab kõik, mis siin võimas, täiuslik on;
 Surm tallab mudasse kõik, mis siin kena, armas on;
 Surm unne tarretab kõik, mis siin elav, hingav on;
 Ja rõõvõib kõik, mis armastad ja au sees pead;
 Surm ise EIMISKI on ja kõik ta MITTEMISKIKS muudab.
 Peale surma pole mingit rõõmu. Kui lahkund hing;
 Kus jääb me elamiserõõm siis? kui silmal pole enam, mida

vaadata;
 Kui valgust silm ei näe; ja kõrval pole enam, mida kuulda.
 Kus jääb me elamiserõõm siis? kui hing on kehast lahutat.

78 Kesk pimedat, igavest vaikust!

82 Päike loojub ja tema valgus iga päev pimeduseks muutub;
 Ent tõuseb koiduvalgusega igal hommikul, vaheldudes
 nõnda:

Inimelu pole nii; kui kord ta juba alla laskub;
 Ei iial enam tule, vaid igavesse pimedusse jääb.

Selle järel astub aga ette Proua Voorus - lihtne, kasin, valges
 rüüs ja päevitunud (!). Ka tema argument on elu lühidus ja sur-
 ma peatne saabumine, ka liiderliku vanainimese koledus. Tuleb
 elu elada nii et sellest teistel kasu on, tuleb elada vooruslikult,
 õiglaselt ja ausalt. Tema tee ei lähe läbi roheliste aasade:

304 Ei, mu poeg, mitte nii; õndsuse paradiisile ei keegi
 Ligilähedalegi sedasi ei saa; magamine, viinauim, kaardi-
 mäng ja lõõp

Ei vii sind sinna: Vaid usin töö ja vaev
 Kaine eluviis, au tähtsus ja tõsimeelne tarkus
 Sind mööda minu, Vooruse, kivist rada juhüb.
 Alguses mu tee on kitsas, kesk kändusid ja kive
 Kaljulõhes, porine ja konar, ohaka ja kibuvitsa rägäs
 Järsult ikka ülespoole viib, ohtlike kaljutipe ja kuristike poole
 Kuni lõpus: sul puruväsinud ronijal on vastas
 TUGI ja TRÖÖST; nad ulatavad sulle käe, nad toetavad ja
 tõstavad sind üles

Kuni su jalg on kindlalt maas ja toetub teele

315 Mis nüüd tasane ja astumisel hea, su õndsuse saalidesse viib

453 Ei keegi stia ilma üksi endapärast pole sündind
 Oma piirideta lõbuhimu või aina kuiua kurgu pära-
 Pole loodud ükski elu. Sest nagu taimed ja rohud
 Kari, linnud, loomad metsas ning kalad vees
 Kõik inimese teenimiseks loodud Issanda plaani järgi;

458 Nii ka inimene inimese jaoks, et üks teeniks teist

491 Noorusaastad kui ruttav keeris kiirul tormavad mööda
 Vanadus sala, naerdes mahedalt ja märkamata asemele hiilib.
 Seepärast liivakallal hoia silm, et tühja-tähja peale aeg
 Ei kuluks, vaid tarkust omanda ja tee, mis elus head, kui
 selleks aeg.

495 Mõttele, mis kasimatu loom on voorusetu, vanaks jäänud
 mees.

520 Aru ja vaim kaob, tardumusse, unustusse vaobvajub

521 Surm me eesmärk ülim, meid kogub ja lõpule viib.

Millise tee Hercules valib, seda me ei saa teada. Kohusetunne,
 kõrged ideaalid ja tõsine paatos on aga mõjuvad Proua Vooruse
 jutus. Meisterlik heksameeter, käegakatsutav realism ja sõna-
 valiku rikkus ja tabavus annavad sellele didaktilisele jutule ja
 sügavalt tunnetatud idealismile tugeva kandejõu. Nii mõnedki
 read on unustamatud.

Döden molmar i mull allt vad här glimmar och gläntsar.
 Döden kastar om kull allt vad här yppert och högt är.
 Döden krossar i kras allt vad här kraft har och helt är.
 Döden trampar i träck allt vad här fagert och fint är.
 Döden dväler i dvalm allt vad här levnad och liv har.
 Döden raffar å väg allt vad här aktas och älskas.
 Döden själv är Intet och gör all ting till Allsintet.
 Efter Döden är ingen fröjd. När Anden är ute,
 var bliver all vår lust? När ögat har intet att se mer,
 Ögat har intet ljus, och örat har intet som höres:
 Var bliver all vår lust? När kropp och själ äro skilda
 78 I det mörka eviga tysta!

82 Solen bärgas och var dag vanskar han ljuset i mörker;
 Men kommer upp och mörnar igen var morgon och skiftas.
 Människoliv är icke så; när det en gång skriker under
 85 Kommer det aldrig igen, men blir i det eviga mörka.

Därefter framträder emellertid Fru Dygd, blygsam, enkel,
 vitklädd och solbränd (!). Även hon för fram livets korthet och
 dödens ofrånkomlighet. Hon säger att gamla människor utan
 dygd är osnygga djur! Man måste leva inte bara för sig själv
 utan även för andra, man måste leva ett dygdigt, rättfärdigt och
 ärligt liv. Hennes väg bär inte genom gröna ängar:

304 Nej, min son, icke så! Till sällhets paradiset ingen
 nalkas i så motto. Sömn och rus och lekar och löje
 föra dig inte där in; men idkesamt arbet och omak,
 nyktert leverne, lust till ärlighet, allvare visdom
 leda dig in oppå min, det är Dygdens, stenige fotspår.
 Min väg han är uti förstene trång, bland stubbar och stenar,
 muddig och ojämn, djup och beväxt med tistlar och törne
 bär allt oppföre stialt mot vändlige klackar och klyftor
 tills emot ändan, där dig, tröttan och klivande, möte
 Styrk och Tröst. De räcka dig hand, de stödjä, de lyfta,
 intill dess din fot är fästad och stadder å banen,
 315 som sedan även och god dig förer i salighets hallar.

453 Född är ingen man för sin skull allen hit i världen;
 För sin omätliga lust eller all? stund-törstiga sovalgs skull
 Fått haver ingen liv. Ty såsom plantor och örter,
 Fänad och Fågel och djur i skogen och fiskar i vattnet
 Alla till människotjänst äro skapad' och ärnad' av Herran;
 458 Så är ock mannenom man, till fromma den ene den androm.

491 Ungdomens år uti brunst rasa fort som en ilande virvel,
 Åldern i mjugg, omärkt, sakt-smilande smyger i stället.
 Därföre giv god akt på glaset att tiden i vimska
 Ej löper hån; men lär och gör vad gott är i tiden.
 495 Tänk vad ett osnyggt djur en gammal och dygdlös man är.

520 Vett och sinne gå bort, förävalmas i döas och i glömska;
 521 Döden är yttersta målet, i den vi samkas och ändas.

Vi får inte veta vad Hercules väljer. Men man kan inte komma
 ifrån den pliktänkna, idealism och den ärliga patos som
 genomsyrar Fru Dygds tal. Hexametern är mästerlig, den
 påtagliga realismen och ordvalets variation och träffsäkerhet
 ger denna moraliska fabel med dess djupt kända idealism
 mäktig bärkraft. Åtskilliga rader är oförglömliga.

Stiil ja keel

Stiernhielm kasutab klassikalist värsitehnikat: heksameeter (s.o. kuus daktüli või trohheust), metafoorid, pikalt välja töötatud võrdlused, pikad epiteedid ("frisk-dagg-drypande druvor") tihti eelviimases värsijalas - kõik Homerose stiilis. Ruunikividelt ja vanast islandi luulest toob aga Stiernhielm põhjamaa luulevõtteid: näiteks alliteratsioon, ("döden dväler i dvalm"), assonants ("skogen är lustig och kvistarne fulla av kvittrande fåglar") ja vanu sõnu ning väljendeid.

Stiernhielm aga ei oleks barokiajastu kirjanik kui ta ei kasutaks ka tolleaegseid stiilivõtteid, näiteks sümbolid (Laiskus kannab moonipärga; elutee on tõesti nähtav rada), täpsed ja keerukad kirjeldused, suur sõnade rikkus ja variatsioon, siseriim ("ringt och slingat i kors med fransar i lyckor och nyckor") ja helisümbolika (linde kirjeldavas reas on palju i-tähti).

Kõik need ja muud võtted on kokku sulatatud voolavasse värssi ja moodustavad mõtte ja sisuga särava terviku.

* siintoodud reaalse tõlke (mitte heksameetris - seda tegema on võimelised vaid vist luuletajad!) on Tiit Speek teinud Erik Noreeni kommenteeritud poeemi väljaande "Stiernhielms Hercules" (Lund, Gleerupska Universitetsbokhandeln, 1936) teksti põhjal.

STIERNHIELM, HIMSEL JA KOSMOLOOGIA

Heino Eelsalu

17. saj. keskpaiku tegutses Eesti alal vististi üksnes kaks tippharilast, kes olid tõsiselt huvitatuid oma aja täppisteaduslikust maailmapildist, s.t. kosmoloogiast ja olid võimelised mõistuma selle suursaavutusi, neid levitama ja arendama. Tuleb rõhutada, et seejuures ei olnud kumbki tihedalt seotud Tartu akadeemiaga. Üks oli Georg Stiernhielm⁽¹⁾ ja teine Tallinna linnaarst, raapteeker, kindlustustearhitekt ja gümnaasiumiprofessor Gebhard Himself. Nende sünniaastad olid lähestikku ja nad saabusid Eestisse peaaegu üheaegselt (vastavalt 1630 ja 1632).

Himself andis välja kalendreid, mis olid oma ajast kaugel ees. Kahjuks on neist ainult mõni aastakäik säilinud. Kalendris leidsid astronoomilised efemeriidid ja tollal tüüpiliste astroloogiliste kalendrilisade, nn. prognostikonide asemel avaldas ta oma kalendrite lisana ka teaduse saavutusi propageerivaid artikleid (umbes nii, nagu tänapäeval seda teeb Himselfi kalendriga väga sarnane Tartu Tähetorni kalender). Nendes artiklites propageeris ta Koperniku heliotsentrilist maailmapilti, mis Rootsi ülikoolides juurdus alles järgmisel sajandivahetusel. Selle levikut pidurdas 16. saj. Taani juhtiva astronoomi Tycho Brahe autoriteet, kelle kosmoloogiline doktriin püüdis olla kompromissiks Ptolemaiose ja Koperniku kosmoloogiate vahel. Tollaste astronoomiaprofessorite taset iseloomustab ka see, et nende harrastuste hulka kuulus ka astroloogia.

Språk och stil

Stiernhielm använder klassistiska stilmedel: hexameter (dvs sex daktyler eller trokéer), metaforer, långa liknelser, långa epitet ("frisk-dagg-drypande druvor") som oftast står före den sista trokén - allt detta enligt den homeriska epikens mönster. Från runstenar och fornisländsk poesi hämtar Stiernhielm fornnordisk versteknik: alliteration ("döden dväler i dvalm"), assonans ("skogen är lustig och kvistarne fulla av kvittrande fåglar") och en uppsjö av gamla ord och uttryck.

Men Stiernhielm är även en barockskald och använder barockens stilmedel, t ex symboler (Lättja är iförd vallmokrans; livets väg skildras som en verklig stig), detaljerade och invecklade beskrivningar, rikhaltig variation i ordvalet, inrim ("ringat och slingat i kors med fransar i lyckor och nyckor") och ljudsymbolik (en rad som beskriver fåglar har många i-ljud).

Alla dessa stilgrepp och mer därtill har fogats samman i smidig vers och bildar en skimrande helhet tillsammans med tanke och innehåll.

STIERNHIELM, HIMSEL OCH KOSMOLOGIN

av Heino Eelsalu

I mitten av 1600-talet verkade i Estland, antagligen endast två toppintellektuella som verkligen var intresserade av samtidens exaktvetenskapliga världsbild, d.v.s. kosmologin och vilka var i stånd att utveckla och sprida de viktigaste resultaten. Man måste dock understryka, att ingen av dem var knuten till Dorpats Akademi. Den ene var G.Stiernhielm⁽¹⁾, den andre var Revals stadsläkare, rådsapotekare, fortifikationsarkitekt och gymnasieprofessor Gebhard Himself. De var nästan jämgamla och båda anlände till Estland under samma tidsperiod (1630 resp. 1632).

Himself utgav kalendrar vilka var långt före sin tid. Tyvärr är bara några få årgångar bevarade till eftervärlden. Hans kalendrar innehöll astronomiska efemerider, och i stället för de på den tiden typiska astrologiska bilagorna till många kalendrar (s.k. prognostikon) utgav han artiklar, vilka behandlade vetenskapsresultat (ungefär som Tartu observatoriums kalendrar gör än idag). I kalendrarna, argumenterar Himself för den kopernikanska heliocentriska världsbilden, som först vid följande sekelsifte accepterades vid Svenska universitetet och lärosäten. Utbredningen av den kopernikanska världsbilden bromsades i Sverige av auktoriteten och den på 1500-talets ledande danske astronomen Tycho Brahes världsbild. Hans kosmologiska doktrin försökte finna en kompromiss mellan den ptolemaioska och den kopernikanska kosmologin. Astronomiprofessorernas nivå på den tiden karaktäriseras av att de också ägnade sig åt astrologi.

Himseli ja Stiernhielmi omavahelistest kokkupuudet teame kahjuks vähe ja siinsed märkmed on üleskutseks uurijatele pöörata neile tähelepanu, kui allikmaterjalides neid peaks mainitama. Tähelepanu nende kahe õpetatud mehe suhetele juhtis 1968. a. kogumik "Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist I". Nimelt juhtis prof. Ü.Lumiste tähelepanu Stiernhielmi juhenda misel Tartu üliõpilase Joh. Megalinuse koostatud täppisteaduste õppeülesannete klasifikatsioonile ja registrile "Memoriale mathematicum" (1655), mille rikkalikult bibliograafias tuleb esile Himseli nimi, samuti märgitakse seal Himseli viibimist Vasulas. Bibliograafias on mainitud ka Tartu matemaatika-professorit Joachim Scheleni, kes töötas siin alates 1644.

Stiernhielmile kui kosmoloogile annab kõrge hinnangu rootsi teadusloolane Henrik Sandblad, kes uuris üksikasjalikult Koperniku, Galilei ja Giordano Bruno õpetuste retseptiooni Rootsi õpetlaste seas. Oma aja tasemele seab ta ainult kaht neist, kellest kumbki polnud seotud konservatiivsete kroonu õppeasutustega: koperniklased Joh. Th. Bureus⁽²⁾ ja G.Stiernhielm. Seejuures loeb ta viimast esimese õpilaseks. Mõlemad aktsepteerisid Bruno doktriini sellest, et kosmoloogilisel (tähtedega täidetud) universumil pole keset, s.t. nende jaoks universum oli relativistlik, kus liikumised on kõik suhtelised. (Arvatavasti oli neil probleemiks see, kuidas tõlgitseda Galilei poolt pikksilmaga tähtedeks lahutatud Linnuteed, mis sellisena rikub nähtava tähistava isotroopsuse.)

Raske on uskuda, et täppisteadustes teisitimõtlejad ei pingutanud jõudu üksteisega kontaktide leidmiseks. Me kahjuks ei tea, millal said alguse Himseli kontaktid Stiernhielmiga. Võib-olla oli neil määrav tähtsus Tallinna tollase teaduselu kujunemisel. Teame, et Tallinna raad ostis Himselile lõpuks pikksilma, küllap selleks, et ta saaks kontrollida Galilei astronoomilisi avastusi. Võimalik, et Vasula oli Põhjalas ainus koht, kus moodsa kosmoloogiaga tegeldi. (Midagi sarnast üritab praegu Tõraverre luua akadeemik Einasto!).

"Memoriale mathematicum" põhjal võib oletada, et Vasula akadeemia täppisteaduste osakonda kuulusid Stiernhielmi ja Himseli kõrval vähemalt ka Schelen ja Megalinus.

"Memoriale mathematicum" annab ettekujutuse rikkalikust täppisteaduslikust kirjandusest, mis tollal pidi olema kättesaadav kas Vasulas, Tartus või Tallinnas ning mille hulka kuulusid isegi Himseli ja Scheleni enda koostatud raamatud. Sama teatmik kõneleb, et Himsel demonstreeris Vasulas mingit uut tüüpi päikesekella. Tegu võis olla 1600.a. paiku leiutatud universaalse ekvatoriaalse päikesekellaga, mille põhilisteks osadeks oli gnomoni kõrval ekvatorile vastav rõngas ja meridiaanile vastav rõngas. Viimane oli uuendus võrreldes hariliku ekvatoriaalse päikesekellaga ja võimaldas riistal end ise reguleerida vastavalt koha laiuskraadile. Hiljuti avastas Oxfordi ülikooli teaduseajaloolane G.L'E.Turner ühe sellise, mis oli kuulunud Liivimaa superintendent Joh. Fischerile. Riista valmistamisaastaks oli 1684. Kuna A.Teringu andmetel tuli kella valmistaja Liivimaale mitte varem kui 1680, siis Himseli päikesekella meistriks pidi olema olnud keegi teine.

Tyvär vet vi litet om Himsels och Stiernhielms gemensamma värv och den här notisen är en uppmaning att påkalla uppmärksamhet på källor där bådas namn förekommer. Professor Ülo Lumiste uppmärksammade deras förbindelse 1968 i "Teaduse ajaloo lehekülgi Eestist I" (Vetenskaps historiska artiklar i Estland I) i "Memoriale mathematicum" (1655) som är en klassifikation och ett register av läroproblem i naturvetenskaperna, sammanställt av Dorpatstudenten Joh. Megalinus under Stiernhielms handledning. I dess rikhaltiga bibliografi förekommer Himsels namn och hans uppehåll i Wassula är också nämnt. Därutöver nämner bibliografin också Dorpats matematikprofessor Joachim Schelen, som arbetade där från och med 1644.

Den svenske vetenskapshistorikern Henrik Sandblad som studerat receptionen av Kopernikus, Galileis och Giordano Brunos doktriner, ger Stiernhielm som kosmolog ett högt erkännande. På sin egen tids nivå ställer han bara två, varvid ingen av dem var knuten till kronans konservativa läroanstalter. Den ene är kopernikaner Joh. Th. Bureus⁽²⁾ och den andre G.Stiernhielm, därvid anser han att den sistnämnde är den förstnämndes lärounge. De båda erkände Brunos doktrin, som ansåg att universum (fylld med stjärnor) inte har något centrum, d.v.s. att världsalltet är relativistiskt, där alla rörelser är relativa. (Antagligen hade de problem med Vintergatans interpretation som efter upplösningen i stjärnor via Galileis studier, rubbade den synbara himlens isotropi).

Det är svårt att tro att nytänkarna i exaktvetenskaperna inte strävde efter att etablera kontakter sinsemellan. Tyvärr, vet vi inte när Himsels och Stiernhielms bekantskap inleddes, vilken möjligtvis hjälpte att utveckla det vetenskapliga livet i Reval. Vad vi vet, är att Revals råd slutligen köpte ett teleskop åt Himsel, möjligen för att kontrollera Galileis upptäckter. Det är inte uteslutet att Wassula fungerade som det enda samtida centret för den moderna kosmologin. (Någonting sådant försöker nu akademimedlem Einasto etablera vid Tõraverre observatorium).

På grund av "Memoriale mathematicum" kan man förmoda, att till den exaktvetenskapliga avdelningen vid Wassulas akademi, ingick förutom Stiernhielm och Himsel åtminstone även Schelen och Megalinus.

"Memoriale mathematicum" ger en föreställning över den rikhaltiga exaktvetenskapliga literaturen, som måste varit tillgänglig i antingen Wassula, Dorpat eller Reval. Bibliografin innehåller även verk av Himsel och Schelen. Samma traktat berättar att Himsel demonstrerade ett solur av ny typ i Wassula. Det kan ha varit det s.k. universala ekvatoriala soluret vilket uppfanns omkring 1600 och vars grunddelar, förutom gnomon är en ekvatorialkrets och en meridiankrets. Den sistnämnda var en nyhet i jämförelse med det vanliga ekvatorialuret och kunde reguleras sig själv enligt den geografiska breddgraden. För någon tid sedan fann G.L'E. Turner, vetenskapshistoriker vid Oxford-universitetet ett sådant solur, som tidigare tillhört Livlands superintendent Joh. Fischer. Urets datering var 1684. Enligt A.Tering kom dock inte urmakaren till Livland förrän 1680, vilket tyder på att han ej var Himsels urmakare.

(1) kuigi G.Stiernhielm polnud ühedalt seotud Tartu ülikooliga oli tal lähedasi suhteid mitmete ülikooli professoritega - T.Speek.

(2) Johan Bure (Johannes Thomae Bureus) - (1568-1652) - Georg Stiernhielmi naise Cecilia Bure kuulus sugulane, rootsi riigimees, keele- ja muinas-teadlane, rootsikeele piibli väljaandjaid, kellel olid Georg Stiernhielmiga lähedased suhted. Joh. Bure mõjutas S-i teaduslike huvide kujunemist.. G.S. kasutas oma õpetlasest sugulase abi ka mõnede astronoomiliste arvutuste tegemiseks, kuna tal endal puudusid selleks vastavad astronoomilised instrumendid. (Vt. B.Swardling "Georg Stiernhielm: Hans lif och verksamhet". Uppsala, Akademiska Boktryckeriet, 1909, s.23). - T.Speek.

(1) Trots att Stiernhielm inte var fast knuten till universitetet i Dorpat, stod han i nära förbindelse med många av professorerna där.

(2) Johan Bure (Johannes Thomae Bureus) (1568 - 1652) var G.Stiernhielms hustrus, Cecilia Bures prominente släkting. Bureus var diplomat, språkvetare, arkeolog samt en av utgivarna av den svenskspråkiga bibeln. Johan Bure påverkade inriktningen av Stiernhielms exaktvetenskapliga intresse. S. använde också sin släktings hjälp vid en del astronomiska berättningar då han själv saknade nödvändiga astronomiska instrument. (Se B.Swardling "Georg Stiernhielm: Hans lif och verksamhet". Uppsala, Akademiska Boktryckeriet 1909, s.23. (T.Speek).

PEREKOND STIERNHIELMI TÜLID TARTU LINNAGA MAAVALDUSTE PÄRAST

Katri Raik

1630. aastal saabus Rootsist Liivimaale Jöran Lilje, hilisema aadlikunimega Georg Stiernhielm. Ta oli järgnevatel aastakümnetel Tartus ametis Liivimaa kõrgema kohtuasutuse - Tartu õuekohtu ja kõrgeima riikliku asutuse kiriku alal - ülemkonsistoriumi assessorina. Seega oli ta sinne tähtis riigiametnik. Positsiooniga inimese kohta oli tol ajal tavaline, et ei piiratud vaid linnaeluga, püüdi ka maavalduste omandamisele. Sama tegi ka G.Stiernhielm. Tema mõisad Jürgeni, Jaama, Vasula koos Röömu ja Lohkvaga piirnesid osalt Tartu linnaga. Muidugi ei lasknud tülid end kaua oodata. Lahkelidest linna ja perekond Stiernhielmi vahel on siinsetele raeprotokollidele tuginedes kirjutanud linnaarhivaar E.Tender. Alljärgnev ülevaade on koostatud põhiliselt nimetatud ja mitmete teatmeteoste põhjal.

Esimene valdus, mille G.Stiernhielm omandas, oli Jürgeni ehk Püha Jüri mõis (Jürgenshof) Jaama ja Raadi mõisate vahelisel alal. Keskaegse hoolekandeesutuse maa-ala ostis assessor Tartu ülikooli professori Johann Raciuse leselt. Kuid G.Stiernhielmi valdusse jäi mõis lühikeseks ajaks, vaid 1640. aastani, mil see läks kompensatsioonina teiste valduste eest linna käsutusse tagasi.

1633. aastal sai G.Stiernhielm Rootsi riigilt Jaama (Jama) mõisa. Gustav II Adolf plaanis Tartu ümbrusse rajada sõjaväeasundusi. Seoses kuninga surmaga sellest plaanist loobuti ning siinsed mõisad jagati valitsusametnikele. Sama saatust tabas peale Jaama ka teisi linna ümbritsevaid alasid, mis Poola võimu ajal (1582-1601) või esimesel Rootsi ajal (1601-1603) olid Tartule allutatud. Eravaldusse läksid Ropka, Raadi ja Tähtvere mõisad koos Karlova ja Tammeaga. Linnale jäid vaid eemal asuvad Sootaga ja Väägvere mõisad, osa Puurmani mõisast ja Saduküla. Seega pidi linn loobuma suurest osast oma sissetulekust. Veskite, kalastuse, maamaksu, kohtulõivude, kodanikuraha ja läbikäivate kaupade aktsiisimaksu kõrval oli linna sissetulekutes oluline osa just linnamõisatel. Tartu linna valduses oli Rootsi ajal 28 1/2 adramaad. Stiernhielmide koguvaldus oli 1637. aastal 14, 1641. aastal 13 1/4 ning 1688. aastal 15 1/2 adramaad, seega umbes pool linna maavalduste kogusuurusest. Linna protest on seega igati arusaadav.

Aastail 1636-1637 ostis G.Stiernhielm Tartu kodanikelt Hans Tennetilt ja Jakob Mührilt Vasula (Wassula) mõisa alad. Viimasest sai Stiernhielmide linnalähedaste valduste keskus. Mõis jäi G.Stiernhielmi järeltulijate valduseks ligi kolmesajaks aastaks. Seetõttu Vasulast lähemalt. Küla (Wasala) elanikud ristiiti Läti Henrikute teatel 1220. aastal. Esimesed andmed mõisast on 1466. aasta ostu-müügilepingust. Poola ajal, 1588. aastal läänistas kuningas Sigismund III Vasula mõisa linnale, 1626. aastal Rootsi kuningas Gustav II Adolf Johann Tennetile. Viimaselt omandas kümme aastat hiljem suurema osa Vasulast G.Stiernhielm. Nagu eelpool mainitud, oli mõis olnud Tartu linna omandiks, ka nüüd oli üheks pretendendiks linn. Setõttu sekkus kohe pärast ostu-müügilepingu sõlmimist raad.

FAMILJEN STIERNHIELMS TVISTER MED DORPATS STAD OM JORDEGENDOMAR

av Katri Raik

År 1630 anlände till Livland Göran Lilja från Sverige. Efter adlandet fick han namnet Georg Stiernhielm. Under de påföljande årtiondena var han anställd som assessor vid Dorpats hovrätt. Således var han en hög ämbetsman. För en man med så hög ställning var det på den tiden vanligt att han inte begränsade sig till stadslivet bara utan strävade också efter att förvärva jordegendomar. Det gjorde även Georg Stiernhielm. Hans gods Jürgenshof, Jama, Wassula tillsammans med Remusmoisa och Loffkaten gränsade sig delvis till Dorpat. Naturligtvis tog det inte lång tid innan tvister uppstod. Om tvister mellan familjen Stiernhielm och staden Dorpat har på basis av de protokoll, som förts av stadens råd, stadsarkivarie E.Tender skrivit. Nedanstående artikel baserar sig i huvudsak på hans arbete och en rad uppslagsverk.

Den första jordegendomen som Georg Stiernhielm förvärvade var godset Jürgenshof som låg i området mellan godsena Jama och Ratshof, som han köpte från änkan efter universitetsprofessor Johann Raciuse. Men i Stiernhielmens ägo förblev godset för en kort tid, bara fram till 1640, när den återgick i stadens ägo som ersättning för andra egendomar. År 1633 blev Stiernhielm ägare till Jama herrgård. Gustav II Adolf hade planerat att i Dorpats omnejd anlägga soldatbyar. I samband med kungens död gav man upp dessa planer och godsena som låg där, delades ut till statens ämbetsmän. Samma öde drabbade också andra områden i stadens omgivning, vilka under den polska makten (1582-1601) eller under den första svenska perioden (1601-1603) hade kommit i Dorpats ägo. Godsena Ropka, Ratshof, Techelfer samt Karlova och Tamme blev privat egendom. Staden behöll bara godsena Sotaga och Väägvere, som låg längre bort, samt en del av godset i Talkhof och godset i Saddoküll. Därmed fick staden avstå från stora delar av sina inkomster. Vid sidan av kvarnar, fiske, jordskatt, domstolsavgifter, borgarskatt och accis på genomfartsgods svarade just stadens jordegendomar för en betydande del i stadens inkomster. Dorpat ägde under den svenska tiden 28 1/2 plogland. Familjen Stiernhielmens ägor uppgick 1637 till 14, år 1641 till 13 1/4 och år 1688 till 15 1/2 plogland, d v s de var lika med ca hälften av stadens totala jordegendomar. Därför faller sig stadens protester alldeles naturliga.

Åren 1636-1637 köpte Georg Stiernhielm av Dorpats borgare Hans Tennet och Jakob Mühr Wassula godset, som blev centrumet för släktens stadsnära egendomar. Godset förblev i hans ättlingars ägo i nära tre hundra år. Därför finns det anledning att tala lite närmare om Wassula. Enligt Henrik Lettens krönika döptes invånarna i byn, som då hette Wasala, år 1220. Första uppgifter om godset finns i köpekontraktet från år 1466. Under den polska tiden förlänade kung Sigismund III år 1588 godset till staden. År 1626 förlänade Gustav II Adolf godset till Johann Tennet. Tio år senare köpte Georg Stiernhielm större delen av godset av den sistnämnde. Eftersom godset hade

Nii H.Tenneti kui J.Mühri püüti sundida müügilepingut tagasi võtma Õuekohtu assessoritest moodustati eraldi komisjon, kuhu kuulusid nii G.Stiernhielmi, H.Tenneti kui linna esindajad. Iseisvalt lepituse ni ei jõutud. Raad pöördus kindralkuberner Bengt Oxenstierna, seejärel ka Eestimaa kindralkuberner ja õuekohtu presidendil Philipp Scheidingi ning lõpuks emamaa Rootsi valitsuse poole. Vahepeal sai G.Stiernhielm oma valdustele kirjaliku kinnituse. 1639. aasta alul saabus Rootsi eestkostevalitsuselt kinkeürik mitte ainult Vasula vaid ka Lohkva küla kohta. Sellele aitasid muidugi kaasa mõisniku enese sidemed Stockholmis. Neli aastat kestnud, mõlemale poolele kulukat kohtuprotsessi aitasid lõpetada linna enese probleemid. Raad kartis minna konflikti kindralkuberneriga, kes oli G.Stiernhielmi poolel, pidevalt raskenes ka Tartu majanduslik olukord. Veel 1640. aasta alul vastas G.Stiernhielm küllalt sõjakas toonis rae protestidele, tema kirja pikkus oli 54 lehekülge. Kuid sama aasta suvel mõustus ka tema kompromissiga. Rootslane loobus linna kasuks Jürgeni mõisast, kuid kindlustas enesele sellega Vasula mõisa ja mõned sellega külgnevad alad.

Esimese kohtuprotsessi lõpp ei tähendanud tülide lahendust. uued vastuolud puhkesid linnakarjamaa piiri ja Emajõe-äärse kalapüügikoha pärast. 17. sajandil oli veel suur osa linnakodanikest seotud põllumajandusega. Linnas elavate koduloomade tarvis oli vaja eraldi linnakarjamaad. Tähtvere ja Karlova kõryal asus osa sellest Emajõe ääres. Nii karjamaa kui kalapüügikoht piirnesid G.Stiernhielmi valdustega. Kalapüüdmine oli seejuures Tartus igivanaks elatisalaks. Linnas olid eraldi ametis kalurid, samuti oli püügiluba linnakodanikel. Mõlemal mainitud tegevusalal oli sõdades tugevasti kannatanud linna majanduses oluline osa.

G.Stiernhielmi karakterit ei saa pidada kuigi tasakaalukaks. Lahkelid maavalduste pärast polnud ainsad. Tõsisem konflikt oli G.Stiernhielmil Tartu ülikooli professor Micael Savoniusega. 1641. aastal kaotas ta assessor Ulrichi lapse ristsetel toimunud kokkupõrkes koguni käe. Toimunud kähmluses sai üliõpilane Josephus koguni surma. See sundis G.Stiernhielmi ajutiselt Tartust lahkuma.

Peremehe eemalolekul jätkasid vaenutsemist linnaga mõisniku ametnikud. Kalameestelt võeti ära nende võrgud, pärast nelja-aastast kirjavahetust otsustas raad nõuda kalavõrkude tagastamist. Samal ajal võtsid G.Stiernhielmi mehed ära Jürgeni mõisa talupoegade ja eeslinlaste loomad. Selle käigus tekkis kokkupõrge. Raad vastas G.Stiernhielmi pooldajate vangistamisega.

G.Stiernhielm ise saabus Rootsist tagasi 1645. aastal. Kohe tekkisid kokkupõrked linnavõimudega. Kuid mõisniku nõudmisi kalapüügikoha, G.Stiernhielmi vägivalda eest põgenenud talupoja tagasisaamise ja Jürgeni mõisa eest tasutud maksude kohta ei rahuldatud. Samaaegselt käis G.Stiernhielm kohut ka oma Ingerimaa valduste pärast, ilmselt seetõttu saabus suhetes Tartu linnaga rahu. Ta lahkus Liivimaalt seoses 1656. aastal puhkenud Vene-Rootsi sõjaga. Siia ta enam tagasi ei saabunudki.

Kuid enam, juba 1645. aastal sai mõisnik äsja täisealiseks saanud kuninganna Kristiinalt kinnituse Vasulale ja Lohkvale (Loffkaten), 1648. aastal lubas valitsejanna G.Stiernhielmile ka Rõõmu (Reimus-Moise, Remusmoia) ja Väike-Lohkva (Klein-Loffkaten). Viimastena mainitud, enne Raadi mõisale kuulunud külad omandas G.Stiernhielm lõplikult pärast eelmise omaniku leseõiguse lõppu 1662. aastal. Lohkvast kujunes välja Annemõis, koos Rõõmu ja Rojasillaga oli Vasulal seega kolm karjamõisa. 1909. aastal ühendati Rõõmu- ja Annemõis Tartu linnaga.

tidigare ägts av staden, var staden en av spekulanterna på godset. Därför inblandade sig stadens råd genast i saken när köpekontraktet hade ingåtts.

Både Tennet och Mühr utsattes för påtryckningar för att de skulle säga upp sina köpekontrakt. En särskild kommission av hovrättens assessorer, i vilken såväl Stiernhielms, Tennets och stadens företrädare ingick, tillsattes. Man nådde emellertid ingen förlikning. Rådet vände sig till generalguvernör Bengt Oxenstierna, därefter också till Estlands generalguvernör och president i hovrätten Philipp Scheiding och till sist till den svenska regeringen. Under tiden fick G.Stiernhielm sin äganderätt skriftligt bestyrkt. År 1639 fick han från den svenska förmyndarregeringen ett gåvobrev om inte bara Wassula utan också om Loffkaten by. Till detta bidrog givetvis också godsägarens egna förbindelser med Stockholm. Den fyra år långa rättegången, som blev kostsam för båda parter, nådde sitt slut på grund av stadens egna problem. Rådet var rädd för att komma i konflikt med generalguvernören, som hade tagit Stiernhielms sida, dessutom försämrades stadens ekonomiska situation stadigt. Ännu i början av 1640 svarade G.Stiernhielm på rådets protestskrivelser i en ganska krigisk ton, hans brev var hela 54 sidor långt. Men redan sommaren samma år gick han med på en kompromiss. Han avträdde godset Jürgenshof till förmån för staden, och säkerställde sig därigenom Wassula och några angränsade ägor.

Slutet på den första rättegången innebar ingalunda slutet på tvister. Nya motsättningar blossade upp kring gränsen mot stadens betesmarker och fiskeläget vid floden Embach. På 1600-talet bedrev ännu en ganska stor del av stadens borgare jordbruk. Deras boskap behövde särskilda betesmarker. En del av dem låg vid floden Embach. Både betesmarker och fiskeläget gränsade till Stiernhielms ägor. Fiske var därvid en av de traditionella näringarna i Dorpat. Staden hade i sin tjänst fiskare och dessutom hade stadens borgare fiskestillstånd. Både boskaps-skötsel och fiske var av stor betydelse för stadens ekonomi som hade vållats betydande skador under de talrika krigen.

Georg Stiernhielm kan ingalunda betecknas som en man med stark självbehärskning. Stridigheter kring jordegendomar var inte något undantag. En konflikt av allvarlig karaktär hade han med universitetsprofessor Micael Savonius. År 1641 miste han t o m ena handen i en konflikt som utbröt på en bjudning som ordnades i samband med barndopet hos assessor Ulrich. Handgemänget var så häftigt att en student vid namn Josephus miste livet. Detta tvingade Stiernhielm att lämna staden för en tid.

Under ägarens frånvaro fortsatte hans tjänsteman med fiendligheter mot staden. Stadens fiskare framtogs sina nät, efter en brevväxling som pågick i fyra år beslöt rådet att kräva att näten skulle återlämnas. Samtidigt framtog Stiernhielms mannan bönderna i Jürgenshof och förstadsborna deras boskap. I samband därmed uppstod ett handgemäng. Rådet svarade med att fängsla Stiernhielms folk.

Stiernhielm själv återvände från Stockholm år 1645. Omedelbart efter hans återkomst uppstod nya konflikter med staden. Men godägarens krav på fiskeläget, på att återfå en förlupen bonde, som hade flytt undan Stiernhielms våld, samt på skatter, som hade betalats för Jürgenshof, tillfredsställdes inte. Samtidigt processade Stiernhielm också om sina ägor i Ingermanland. Antagligen var det just därför som hans konflikt med Dorpat slutade fredligt. Han lämnade Livland i samband med det rysk-svenska kriget som utbröt 1656 och återvände aldrig hit.

Alanud sõda tõi kaasa Vene võimu. 1657. aastal andis tsaar Aleksei Mihhailovitš's linnale uue privileegidekirja. Muidugi oli selles juttu ka linnamõisatest. Muuhulgas esitas raad nõudmise ka Vasulale, kuid seda ei rahuldatud. Seega oli Stiernhielmide mõis endiselt linna huvikeskmes ning kohtuprotsessid jätkusid.

G.Stiernhielmi sõjas laastatud Liiwimaa valdused läksid tema vanemale pojale Rootsi kapten Johann Marquard Stiernhielmile. Temal õnnestus võistluses linnaga edu saavutada - 1679. aastal määrati linnakarjamaa piir tema soovi kohaselt. 1680. aastal redutseeriti ka Vasula mõis, viimase võttis rendile Johan Marquardi poeg Georg Erik Stiernhielm.

Põhjasõja keerises vahetus uuesti riigivõim. Tsaar Peeter I kinkis Stiernhielmide omandi feldmarssal krahv Seremetjevile. 1724. aastal õnnestus Madalmaade teenistuses oleval kapten Karl Erdmann Stiernhielmil perekonna valdused tagasi saada, Vene kroonile jäi vaid osa Lohkvast.

Kohtukäimine jätkus uue hooga. Kummagi poole, ei rae ega Stiernhielmide majanduslik olukord ei olnud soodne. Seetõttu soostus K.E.Stiernhielm Jaama mõisa müügiga. Ta sai 1733. aastal tehingu eest linnalt 1500 rubla ja paari hobuseid. Summa tasumiseks pidi linn laenu tegema. seeläbi lisandus Tartu senistele valdustele, Sootagale ja Sadukülale Jaama. See ei tähendanud veel lõplikku lahendust.

Vasula mõisa järgmine omanik oli kindralmajor Georg Erik Stiernhielm, eelmise omaniku vend. Esimese poja Peeter Otto Stiernhielmi lesk alustas uut kohtuprotsessi. Neli aastat kestnud tüli lahenes raele siiski õnnelikult, leskproua pidi tasuma isegi rae kohtukulud. Kuid veel 1770-ndate aastate lõpuni kakrdeti linnas, et major ja riiginõunik Otto Wilhelm Stiernhielmil õnnestub oma suurte Peterburi soosijate abil saavutada Jaama mõisa tagastamine perekonnale. Lahenduse tõi Senati kinnitus Jaamale kui linnamõisale. 1830. aastal läks Vasula polkovnik ja riiginõunik Alexander Stiernhielmile.

Veel ligi sajaks aastaks, kokku pea kolmeks sajandiks jäi Georg Stiernhielmi, aadliperekonna rajaja järeltulijate kätte Vasula mõis koos kolme karjamõisa Anne, Rõõmu ja Rojasillaga. Valdused riigistati 1919. aastal viimaselt omanikult Karl Stiernhielmilt.

Stiernhielmide valdused Jürgeni, Jaama ja Rõõmu mõisad on tänaseks ammu saanud linna osadeks. 19. sajandi keskpaigas klassitsistlikus stiilis ehitatud Vasula mõisahoones töötas Eesti Vabariigi ajal kodumajanduskool, nõukogude ajal on selles asunud suurmajandi osakonnakeskus.

Kasutatud kirjandus • Litteratur

Fr.Bienemann jun., Ein Tumult in Dorpat Anno 1641 -

Baltische monatschrift, Bd. XLIX, 1900, S.293-409.

H.Feldmann, M. von zur Mühlen, Baltisches historisches

Ortslexikon, I, Estland, Köln/Wien, 1985.

H.Pirang, Das baltische Herrenhaus, Th. I-III, Riga, 1826-1830

L.v.Stryk, Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livland,

Th. I, Dorpat, 1877.

E.Tarvel, Tartu linn Rootsi ajal, Tartu, 1926.

E.Tender, Die Steitigkeiten der Familie Stiernhielm mit der Stadt Dorpat - Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, 1934, Tartu, 1936, lk. 299-338.

Med redan tidigare - år 1645 - hade drottning Kristina, som hade just uppnått myndig ålder, styrkt hans rätt till Wassula och Loffkaten, år 1648 beviljade drottningen honom även äganderätt till godsens Remusmoisa och Klein-Loffkaten. De två sistnämnda som hade tidigare tillhört Ratshof gods förvärvade Stiernhielm slutgiltigt först efter den förra ägarens änkerätt hade upphört år 1662. Loffkaten blev senare godset Annenhof, tillsammans med Remusmoisa och Rojasilla hade Wassula således tre s k bigods. År 1909 slogs Remusmoisa och Annenhof samman, ännu efter Wassulas föstatligande år 1919 var Annenhof i stadens ägo.

Kriget medförde ryskt herravälde. År 1657 gav tsar Aleksej Michailovitj staden ett ny privilegiebrev. Naturligtvis berördes brevet även frågan om stadens gods. Bland annat gjorde rådet anspråk också på Wassula, men dessa anspråk avvisades. På så sätt låg Stiernhielmarnas gods fortfarande i centrum för stadens intresse och rättegångarna fortsatte.

Georg Stiernhielms lantegendomar som hade skövlats svårt i kriget, övergick i hans äldre sons, kapten Johan Marquard Stiernhielms ägo. Denne lyckades nå framgång i sin kamp mot staden - år 1679 fastslogs gränsen till stadens betesmarker efter hans vilja. År 1680 reducerades också Wassula gods, dess arrendator blev Johan Marquards son Georg Erik Stiernhielm.

Under nordiska kriget kom ett nytt maktskifte. Tsar Peter I skänkte Stiernhielmarnas egendomar till fältmarskalk greve Sjeremetjev. 1724 lyckades kapten Karl Erdman Stiernhielm, som stod i nederländsk tjänst, återfå familjens egendomar, den ryska kronan behöll bara en liten del av Loffkaten.

Rättegångar återupptogs med ny fart. Men varken rådets eller Stiernhielms ekonomi var särskild stark. Därför gick Karl Erdman med på att sälja Jama gods. År 1733 fick han av staden för godset 1500 rubel och ett par häster. För att betala köpet fick staden ta ett lån. På så sätt tillfogades också Jama till Dorpats tidigare jordegendomar som omfattade Sotaga och Saddoküll. Men detta innebar inte någon slutgiltig lösning.

Nästa ägare av Wassula gods var generalmajor Georg Erik Stiernhielm, broder till den förra ägaren. Änkan efter hans förfödde son Peter Otto Stiernhielm anställde en ny rättegång. Den fyra år långa tvisten slutade emellertid lyckligt för rådets del, änkefrun fick t o m betala rådets rättegångskostnader. Men ända fram till slutet av 1770-talet befarades det i staden, att major och statsråd Otto Wilhelm Stiernhielm med hjälp av sina mäktiga beskyddare i St: Petersburg skulle lyckas genomdriva återställandet av Jama gods till släkten. Lösningen kom genom Senatens bekräftelse på att Jama var kronogods. År 1830 gick Wassula i överste och statsråd Alexander Stiernhielms ägo.

I nära ytterligare ett hundra år, sammanlagt i nära tre århundraden, förblev Wassula gods tillsammans med de tre små tillhörande godsens Annenhof, Remusmoisa och Rojasilla i ägo av ätlingar till Georg Stiernhielm. Ägorna förstatligades år 1919, då de ägdes av Karl Stiernhielm.

Stiernhielms gods Jürgenhof, Jama och Remusmoisa har för länge sedan införlivats med staden. I Wassula herrgård, som uppfördes i klassistisk stil i mitten av 1800-talet, verkade under Estlands självständighetstid en hushållsskola, under sovietmaktens år har ett storjordbruk haft sitt avdelningskontor där.

GEORG STIERNHIELMILE KUULUNUD RAAMAT TARTU ÜLIKOOLI RAAMATUKOGUS

Arvo Tering

17.sajandi Rootsi ühe mitmekülgeima teadusemehe Georg Stiernhielmi teaduspärandi uurijad on ikka huvi tundnud tema raamatukokku kuulunud raamatute vastu. Üks huvi põhjusi on see, et Stiernhielm tegi raamatutesse rohkesti kriitilisi servamärkusi, mis on teadusajaloolastele esmajärguliseks allikaks. Kahjuks on Stiernhielmi raamatud hajutatud väga paljudesse raamatukogudesse ning sellest ajast, kui kogu oli veel tervikuna koos, pole teada ka nimestikku. Rootsi raamatujaloolane O.Walde on aastatepikkuste otsingutega välja selgitanud paljude Stiernhielmile kuulunud raamatute olemasolu Rootsi, Taani ja Saksa raamatukogudes⁽¹⁾.

Selgub, et vördlemisi palju raamatuid oli Georg Stiernhielm omandanud juba Tartu õuekohtu assessorina (1630-1642). Nii on mõnede tema raamatute endised omanikud olnud näiteks Tartust pärit Jodocus Holste, kes oli 16. sajandi lõpul Riia Peetri koguduse pastor ning Tartu Ülikooli professorid Georg Mancelius ja Friedrich Menius. 1632.a. kinkis Stiernhielmile ühe raamatu Tartu Ülikooli kantsleri Johan Skytte poeg Jacob, kes oli tol ajal Academia Gustaviana rector illustris. Stiernhielm omakorda kinkis Tartus olles raamatuid oma sõpradele, näiteks 1632.a. Liivimaa kamreerile Harald Bengtssonile (hiljem aadeldatult Igelström) või 1646.a. Tartu õuekohtu endisele assessorile Thomas Myloniusele. Kui Stiernhielm pärast löömingus saadud käehaavast mõningast tervenemist 1642.a. Tartust Stockholmi asus, võttis ta ilmselt ka oma raamatukogu kaasa. Vaevalt ta 1655.a. perega Vasulasse tulles Stockholmist taas raamatukogu kaasa tõi. Kui Vene väed 1656.a. Liivimaale tungides Vasula mõisa põletasid, sai Stiernhielm sealt põgenedes vaevalt oma vara, sealhulgas raamatukogu päästmisele mõelda. Võimalik, et Vasulas olid tal sel ajal vaid kõige hädavajalikumad raamatud, mida ta parajasti luges. Ühe raamatu - Plotinuse filosoofilised tööd - oli Stiernhielm ostmud Tartus 1656.a. mais, just mõni kuu enne Vasulast põgenemist. Selle Stiernhielmi vaadete kujunemisele olulist mõju avaldanud uusplatonisti teose leheküljeservadel on arvuvalt kriitilisi märkusi, mis Stiernhielm on teinud Vasulas ja arvatavasti ka põgenemisel.

Mõned aastad tagasi leiti ka Tartu Ülikooli raamatukogus Georg Stiernhielmile kuulunud raamat - 1596.a. ilmunud hispaaniakeelne Uus Testament (El Testamento Nuevo de nuestro señor Jesu Christo). Selle oli Stiernhielm ostmud pärast 1641.a. Tartus parema käega juhtunud õnnetust, sest tema omanikusisse kannu raamat tiitellehel on kirjutatud vasaku käega. Hiljem kuulus see raamat Uppsala ülikoolis 1772-1786 idakeelte professoriks olnud Carl Aurivilliusesele, kelle kogus oli ka teisi Stiernhielmi raamatuid. 1788.a. ostis selle ja veel 14 Aurivilliusesele kuulunud raamatut Lätis asuva Rūjiena pastor, mitmekülgne kirjamees Gustav Bergmann. Tema suure paljude keeltes piibliko-
gus ostis Tartu Ülikool tema järeltulijatelt 1837/38.a.

Nõnda on ring täis saanud - Tartus ja Vasulas elanud Rootsi suurmehe raamat on jälle jõudnud Tartusse.

EN BOK TILLHÖRANDE GEORG STIERNHIELM I TARTU UNIVERSITETSBIBLIOTEK

av Arvo Tering

De svenska lärdomshistorikerna är fortsatt intresserade av den svenska lärde mångvetaren Georg Stiernhielms vetenskapsarv, inklusive böckerna från hans privatbibliotek. Orsaken till det stora intresset är även det att Stiernhielm hade gjort många kritiska marginalanteckningar vilka är källor av största betydelse. Tyvärr har böcker tillhörande G.S. skingrats till många bibliotek. Från tiden då hans bibliotek ännu var samlat, har ingen förteckning bevarats. Den svenska bokhistorikern O.Walde hade efter mångåriga undersökningar klarlagt att Stiernhielms böcker finns i många bibliotek i Sverige, Danmark, Tyskland o.a.⁽¹⁾

Det visar sig, att S. hade skaffat sig ganska många böcker redan som assessor vid Dorpats hovrätt (1630-1642). Förutvarande innehavare av Stiernhielms böcker var den från Dorpat bördige Jodocus Holste, som i slutet av 1500-talet var präst i Petri församling i Riga, och Dorpatprofessorerna Georg Mancelius och Friedrich Menius. År 1632 skänkte dåvarande rector illustris vid Dorpatuniversitet Jacob Skytte - son till universitetets kansler Johan Skytte - en bok till Stiernhielm. S. i sin tur hade skänkt böcker till sina vänner i Dorpat: 1639 till Livlands kamrerare Harald Bengtsson (senare adlad Igelström) eller år 1646 till förutvarande assessor vid Livlands hovrätt Thomas Mylonius. När S. år 1642 hade tillfrisknat från ett livsfarligt huggsår i högra handen som han fick i ett tumult, hade han flyttat till Stockholm och troligen medtagit sitt bibliotek. 1655 återkom S. med hela sin familj till sitt gods i Wassula nära Dorpat, men tog knappast med sig sitt bibliotek från Stockholm. När inträngande ryska trupper brände upp Wassula, kunde S. med knapp nöd fly. Troligen hade S. då bara de nödvändigaste böckerna med sig. En bok köptes av S. i maj 1656 i Dorpat - knappt en månad före hans flykt från Wassula till Stockholm. Denna bok - ett filosofiskt verk av nyplatonikern Plotinos, hade ett stort inflytande för utvecklingen av Stiernhielms filosofiska tankar. I marginalerna finns många kritiska anteckningar, gjorda av S. i Wassula och troligen även under flykten.

En bok tillhörande G.S. hittades för några år sedan i Tartu universitetsbibliotek - det var Nya Testamentet på spanska (El Testamento Nuevo de nuestro señor Jesu Christo, 1596). Denna bok hade S. i alla fall köpt efter olyckan med handen 1641 - hans namnteckning på titelbladet har skrivits med vänster hand. Boken hade senare tillhört Carl Aurivillius som 1772-1786 var professor i orientalistiska språk vid Uppsala universitet. I hans privatbibliotek fanns några böcker som hade tillhört S. År 1788 köptes denna bok och ytterligare 14 böcker från Aurivillius-samlingen av Gustav Bergman, präst i Rūjiena (Lettland), en man med mångsidiga intressen. Hans stora flerspråkiga bibelsamling såldes av G.Bergmans efterkommande till Dorpatuniversitetet 1837/38.

Sålunda är cirkeln sluten - en av G.S. böcker har åter kommit till den stad där han bott.

(1) O.Walde, Om Georg Stiernhielms bibliotek, några anteckningar, in: Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis, vol.5, 1945, s. 107-141.

(1) O.Walde, Om Georg Stiernhielms bibliotek, några anteckningar, in: Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis, vol.5, 1945, s. 107-141.

AINO VOOLMAA JUUBELIKS

5. oktoobril oma 70. sünnipäeva tähistanud Aino Voolmaa nimi on igale eesti rahvarõivahuvilisele hästi tuntud ja autoriteetne. Eesti rahvarõivaid uurides pole ta aga kunagi jätnud näitamata nende seoseid naaberriikide rõivastega, sealhulgas ka Eesti alal elavate rahvakildude rõivaga. Nii on ta käsitlenud eestirootslasi, Alutaguse eesti-vene elanikkonda, setusid.

Eesti etnograafide perre astus Aino Voolmaa 1956. aastal peale Tartu Ülikooli lõpetamist ja jäi pikkadeks aastateks Etnograafiamuuseumi (nüüd taas Eesti Rahva Muuseum) teaduriks, kus ta töötas juba varemgi. 1957. a. ilmunud eesti rahvarõiva-alases suurväljaandes figureerib ta juba autorite seas, nii et tõsine pühendumine sellele alale algas juba palju varem.

1960-ndail aastail algas tõsine töö Baltimaade ajaloolis-etnograafilise atlase koostamisel ning põhiosa eesti rahvarõiva läbitöötamisel jäi A. Voolmaa kanda. Siis algasid tema kogumismatkad mööda Eestimaad ja kuigi üldsuse arvates oli rahvarõiva kaheteistkümnend tundi juba ammu lõõnud, õnnestus tal koguda veel unikaalseid mälestusi nii vanast rahvarõivast kui ka linna-rõivastusele ülemineku ajast. Järgnes hulk põhjalikke artikleid eri piirkondade või üksikute rõivastusesemete (seelikud, põlled, meeste püksid jne.) kohta.

Uuringute kokkuvõtteks võib pidada 1981. a. koostöös kunstnik Melanie Kaarmaga ilmunud uhket käsiraamatut "Eesti rahvarõivad". Esmakordselt eesti rahvarõiva-alastes väljaannetes on selles esitatud ka ülevaated Ruhnu ja Vormsi rootslaste rõivastusest. Eestirootsi etnograafia seisukohast on eriti oluline Aino Voolmaa artikkel "Lääne-Eesti saarte rahvarõivaste omapärast" (1976), milles ta väga põhjalikult ja detailselt käsitleb just eestirootslaste ja lääne-eestlaste rõivastust, eriti aga rootsipärasusi eesti rahvarõivas. Rõivastus toetab tema arvates hüpoteesi eestirootslaste põlvnemiset Edela-Soomest.

Aino Voolmaa hakkas tööle tol ajal, kui algasid taas vaidlused rahvarõiva kasutamise võimaluste ja -mooduste, selle edasiarendamise üle. Tema oli see, kes visalt ja julgelt astus välja etnograafilise kostüümi säilitamise eest. Julgust oli teadlasel tarvis, sest isegi eesti meeste lühikesi kintspükse peeti tõsimeeli proletarlastele mittesobivaiks, kuna pärinesid härrastemoest! Selliseid halenaljakaid seiku võib esitada veelgi, kuid A. Voolmaa kirjutab 1960. a. kindlalt: "... kui me kord juba oleme otsustanud jätkata traditsiooni, et laulupidudel kanname rahvarõivaid, siis jäägem ka selle juurde, et valime nad õigel rahvapärasel kujul ...". Et selle eesmärgi täitmine on järgnevatel aastakümnetel õnnestunud, on suuresti Aino Voolmaa teene. Palju energiat ja aega on nõudnud selgitus- ja õpetustöö Üldlaulupeo Büroo rahvarõivasektsioonis, mille aseesimees ta on. Juba pensionile jäänud, on ta ikka abivalmis teadlane ning sektsiooni tellimisel on tal valminud ülevaated pärgadest, käekottidest, õlakatetest jms., mis rahvarõiva kandjat tänapäeval abistab. Kui rahvarõivategijail mingi küsimus tekib, on lõplikuks autoriteetseks arvamuseks ikka A. Voolmaa oma.

Lõpetame eesti rahvalaulu sõnadega:

Haigus mingi, tervis tulgu,
argipäevi argu olgu!

Igor Tõnurist

AINO VOOLMAAS JUBILEUM

Den jubilerande Aino Voolmaa som firade sin 70:e födelsedag den 5:e oktober, är en auktoritet inom folkdräktsforskningen och välkänd för alla de estländare som är intresserade av ämnet. I sina undersökningar av de estniska folkdräkterna, har hon aldrig glömt ta hänsyn till de influenser som kommit från grannfolkens och de i Estland levande minoriteternas dräkter. Således har hon behandlat dräkthistoria av estlandssvenskarna, estlandssvenska invånare i Alutaguse (område i nordvästra Estland) och setukeser i sydöstra Estland.

Aino Voolmaa utexaminerades från Tartu Universitetet 1956 och har sedan dess tillhört etnografernas familj. Hon arbetade i många år som forskare vid Etnografiska museet (som nu återfått namnet "Eesti Rahva Muuseum" - Estniska folkets museum). I det 1957 utgivna verket om folkdräkter är hon en av medförfattarna, vilket betyder att hon måste på allvar börjat ägna sig åt ämnet redan mycket tidigare.

På 1960-talet började arbetet med att samla material för en historisk-etnografisk atlas över Baltikum, huvuddelen av arbetet om de estniska folkdräkterna fick Aino Voolmaa ansvara för. Det var också då som hennes samlingsresor genom Estland tog sin början och trots att man generellt ansåg den elfte timmen redan vara slagen, lyckades hon fortfarande samla unika minnen av såväl gamla folkdräkter som om övergångsperioden till borgerskapets klädsel. Härefter publicerade hon en mängd utförliga artiklar, dels om olika regioner, dels angående skilda folkdräktsdelar (kjolar, förkläden, männens byxor osv).

En sammanfattning av hennes gärning kan sägas vara handboken "Eesti rahvarõivad" (Estlands folkdräkter) vilken publicerades 1981 i samarbete med konstnären Melanie Kaarma. För första gången i ett arbete behandlande estniska folkdräkter ingick även en översikt av Runö- och Ormsödräkter.

Vad gäller estlandssvenskarnas hembygdsforskning är Aino Voolmaas artikel "Lääne-Eesti saarte rahvarõivaste omapärast" (Folkdräkternas originalitet på öarna i Västra Estland, 1976) att betrakta som särskilt betydelsefull. I den behandlar hon estlandssvenskarnas och västkustens dräkter mycket grundligt och in i minsta detalj, dessutom ägnar hon sig speciellt åt svenska influenser. Folkdräkterna stöder enligt henne hypotesen att estlandssvenskarna skulle kommit från sydvästra Finland.

Aino Voolmaa började sitt arbete på den tiden då man åter började debattera folkdräkternas form, användningsmöjligheter och vidareutveckling. Hon var den som modigt och ihärdigt förespråkade bevarandet av den etnografiska kostymen. Det krävdes stort mod av forskaren, eftersom t.o.m. de estniska knäbyxorna ansågs av dåtidens kulturideologer vara opassande för proletariet då de troddes härstamma från borgerskapets överklassens mode. Flera sådana sorgglustiga exempel kan räknas upp, men A. Voolmaa skriver i bestämd ton 1961 att: "... om vi en gång beslutar att fortsätta med traditionen att på sångfestivaler bära folkdräkt, låt oss då också göra det enligt en äkta folklig förebild ...". Att denna målsättning verkligen uppnåddes under följande årtionden, kan vi i stor utsträckning tacka Aino Voolmaa för. Undervisningen och råden hon givit som ordförande i sångfestivalernas byrå för folkdräkter har tagit mycket av hennes tid och energi i anspråk. Efter pensioneringen har hon varit ständigt hjälpsam som forskare och på beställning har hon publicerat

Jag skulle mycket gärna vilja få vänner och brevvänner i Estland. Finns det några brevvänksklubbar eller tidningar som tar in annonser, eller kan ni ge min adress till någon som vill ha en vän i Finland. Jag skriver svenska, finska och engelska och jag är 46 år. Tack!

Tahaksin väga leida sõpru ja kirjasõpru Eestist. Kas teil on kirjasõprade klubisid või võtab mõni ajaleht selliseid kuulutusi vastu või võite teie anda minu aadressi kellelegi, kes tahaks endale sõpra Soomes. Olen 46 aastane ning kirjutan rootsi, soome ja inglise keeles. Aitäh!

Min adress: Doris Nyberg
Minu aadress: Kauhala
SF-02510 Oitbacka
FINLAND

Fotod: E.Ambos

Noarootsi kiriku õpetaja Leevi Reinaru pühitseb uued altarikatted.
Leevi Reinaru, præst i Nuckö församling inviger de nya altardukarna.

Leevi Reinaru tänab
Barbro Gardbergi kingituse eest.
*Leevi Reinaru tackar
Barbro Gardberg för gåvan.*

KROONIKA

- 14.oktoobril oli Noarootsi kirikus lõikuspäeva tänujumalateenistus. Soomerootsi käsitööõpetaja ja tekstiilkunstnik Barbro Gardberg kinkis kirikule omavalmistatud altarikatted, kantsililinaid ja armulauariistade katted. Kunstniku õrnas ja õhulisel koes tehtud tekstiilidest kumab läbi tagapõhjaks kasutatud värviline säid. Tekstiile on viis komplekti, kõigis kirikuaasta liturgilistes värvides. Jumalateenistusest võtsid osa ka Luterliku Maailmaliidu konverentsi delegaadid Sandra Holloway Sveitsist ja Alvydas Toleikis Leedust.
- 13.oktoobril oli Nõval seltsi vanematekogu koosolek, millest võttis osa ka Svenska Odlingens Vänneri esimees Sven Salin. Muuhulgas otsustati, et seltsi aastakoosolek toimub 2.märtsil Haapsalus.

översikter om huvudbonader, handväskor, axelremsväskor och liknande vilka är till stor hjälp för dagens bärare av folkdräkter. Ifall dräktsömmerskan tvekar i sitt arbete utgör A.Voolmaa den slutliga auktoriteten.

Vi avslutar med ord ur en estnisk folksång: Haigus mingu, tervis tulgu, argipäevi ärgu olgu! (sjukdom försvinn, hälsa kom, låt ej vardagarna förbli).

Igor Tõnurist

ÕNNESOOVID LYCKÖNSKNINGAR

Harriet Wahlsberg 19.detsembril 55
Aliide Enkel 20.detsembril 60
Irene Merik 24.detsembril 60

KRÖNIKA

- Den 14 oktober hölls tacksägelsegudstjänst i Nuckö kyrka. Barbro Gardberg, finlandssvenska slöjdlärare och textilkonstnär, skänkte församlingen textilier hon själv vävt för altare, predikstol och nattvardskärl. Genom den skira och luftiga väven syns silkets färg, som hon använt till bakgrund. Textilierna finns i fem komplex, d.v.s. i kyrkoårets liturgiska färger. I gudstjänsten deltog också delegater från Lutherska Världsförbundets konferens Sandra Holloway från Schweiz och Alvydas Toleikis från Litauen.
- Den 13 oktober samlades Samfundets äldstes råd i Neve. Som gäst deltog också ordförande i Svenska Odlingens Vänner Sven Salin i mötet. Bland annat bestämdes, att Samfundets årsmöte skall hållas den 2 mars 1991 i Haapsalu.

Alexander Sedman

* 6.04.1905 Enby
† 12.08.1990 Stockholm

Endised Österby ja Passlepa algkoolide õpilased
mälestavad oma unustamatut õpetajat
ja avaldavad kaastunnet lahkunu omastele.

De tidigare eleverna från Österby och Pasleps skolor
minns sin oförglömlige lärare
och framför sitt deltagande till de närmast anhöriga.

Toimetus palub vabandust, kui mõni tellija
pole oma ajalehte postiga saanud. Palume
meile ajalehe aadressil asjast teatada.

Redaktionen beklagar om någon prenumerant
ännu inte fått sin tidning. Skriv gärna och
meddela oss om saken.

Eestirootslaste Kultuuri Selts Samfundet för Estlandssvensk Kultur

Box 85, 203170 Haapsalu, EESTI/ESTLAND
Fax (+7 0142) 60 12 47, Telex 173134 ESTO SU

Annetused rublades:

arve nr.161101 / 606

Läänemaa

Kommertspangas

Annetused välisvaluutas:

arve nr. 178 099 791

Svenska Handelsbanken

Gävor i rubler:

konto 161101 / 606

i Västra Estlands

Handelsbanken

Gävor i utländsk valuta:

konto 178 099 791

i Svenska Handelsbanken

Ajaleht RONOR Tidning

Väljaandja: Eestirootslaste Kultuuri Selts
Utgivare: Samfundet för Estlandssvensk Kultur

Toimetuse aadress: Lomonossovi 34-19
Redaktionens aadress: 200001 Tallinn
EESTI/ESTLAND
telefon (+7 0142) 42 61 63

Toimetaja Ain Sarv
Redaktör

Tõlkijad Sirje Pädam ja Enno Turmen
Översättare

Annetused • Gävor

Seltsile • för Samfund:

Corry Colliander

18 RBL

Töövahendeid • Redskap och hjälpmedel:

Svenska Odlingens Vänner

Raamatuid, ajalehti, ajakirju • Böcker, tidningar, tidskrifter:

Svenska Odlingens Vänner

Djurö Församling

Riksföreningen Sverigekontakt

Svenska Folkskolans Vänner

Kulturfonden för Sverige och Finland

AITÄH! TACK!

TELLIMINE EESTIS:

Aastakäik 1991 maksab 12 rubla, üksiknumber 2 rubla

Tellimised saata rahakaardiga aadressil

Postkast 85, 203170 Haapsalu

Rahakaardil peab olema tellija täpne postiaadress,
märkus "RONOR" ja aastakäigu või üksiknumbri number.

PRENUMERATION I SVERIGE:

Årgång 1991 kostar 120 SEK, lösnummer 20 SEK

Adress: RONOR, c/o Svenska Odlingens Vänner

Vikingagatan 25 1/2 tr ned, 11342 Stockholm

Konto: 178 658 251 i Svenska Handelsbanken

PRENUMERATION I FINLAND:

Årgång 1991 kostar 90 FIM, lösnummer 15 FIM

Adress: RONOR, c/o Svenska Folkskolans Vänner

PB 198, 00121 Helsingfors

Konto: 10066788 i Postbanken, Helsingfors